

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Anja Derbuc

Vključevanje otrok brez spremstva v slovensko družbo

Diplomsko delo

Maribor, 2018

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Anja Derbuc

Vključevanje otrok brez spremstva v slovensko družbo

Diplomsko delo

Mentor: izr. prof. dr. Jelka Zorn

Maribor, 2018

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in Priimek: Anja Derbuc

Naslov naloge: Vključevanje otrok brez spremstva v slovensko družbo

Kraj: Maribor

Leto: 2018

Št. strani: 74

Št. slik: 1

Št. tabel: 0

Št. bibl. opomb: 0

Št. prilog: 0

Mentorica: izr. prof. dr. Jelka Zorn

Deskriptorij: otroci brez spremstva, begunci, migranti, skrbnik, zakonit zastopnik, azilni dom, center za tujce, izobraževalni sistem, duševno zdravje, zakonodaja, zaposlitev.

Povzetek: Otroci brez spremstva so ranljiva skupina otrok, ki se znajde na poti v toku migracij. Na dolgih in napornih poteh se znajdejo sami, bodisi so na poti izgubili starše, ali pa so ti ostali v izvorni državi, sami pa so odšli za boljšim življenjem.

Diplomsko delo se ukvarja s tematiko otrok brez spremstva, oziroma bolj specifično, kako se ti otroci znajdejo v Sloveniji in s kakšnimi težavami se soočajo. Delo se dotakne področij urejenosti pravnega sistema Republike Slovenije, procesa pridobivanja mednarodne zaščite, vključitve v izobraževalni sistem, primernosti nastanitve, urejenosti področja zakonitega zastopstva in kasnejšega skrbništva, možnosti prve zaposlitve ... Velik poudarek diplomskega dela je na osebnih izkušnjah in mnenjih strokovnih delavcev, ki pokrivajo zgoraj omenjena področja in delajo z mladoletniki brez spremstva v Sloveniji, ter tudi primerjavi njihovih pričevanj z že obstoječo literaturo na to temo. Mogoče je pričakovati, da je v celotnem sistemu kar nekaj primanjkljajev, ki bi jih bilo potrebno izboljšati, s tem pa dati možnost, da bi se otroci brez spremstva počutili bolje in se uspešno integrirati v slovensko okolje.

Title of diploma: Integration of separated children into the Slovenian society

Descriptors: separated children, guardian, refugees, immigrants, legal representative, asylum home, detention center, educational system, mental health, legislation, employment.

Abstract: Separated children are a vulnerable group of children, who find themselves alone on the route in the flow of migration. On long and difficult paths they end up alone, they either lost their parents on the way or they stayed in the country of origin, while themselves went looking for a better life.

Diploma thesis occupies itself with the topic of separated children, or, more specifically, with how these children get around in Slovenia, and what kind of problems they face. Thesis touches fields of orderliness of the legal system of Republic of Slovenia, the process of gaining the

international protection, the integration into the educational system,, the adequacy of the accomodation, the orderliness of the field of legal representation and later guardianship, the possibility of first employment ...

A big emphasis of diploma thesis is on personal experiences and opinions of professional workers, who cover the above mentioned fields and work with the separated children in Slovenia, and also on comparison of their testimonies with the already existing literature on this topic. It is possible to expect that there are quite some deficits in the whole system, which would be needed to be improved, and with that give the chance to the separated children to feel better and successfully integrate in the Slovenian environment.

PREDGOVOR

Pričujoča diplomska naloga je nastala predvsem na podlagi sočutja do diskriminiranih skupin. Slednje se zaradi različnih zunanjih dejavnikov navadno znajdejo v večji stiski kot ostale skupine, ponujena pomoč pa pogosto ne izpolnjuje njihovih potreb. Iz tega razloga sem se odločila, da bom posebej obravnavala otroke in mladostnike begunce brez spremstva, ki so na slovensko ozemlje po večini pribežali iz vojnih območij. Po drugi strani sem želela raziskati, kakšno zaščito, oporo in pravičnost jim nudi slovenski sistem, glede na to, da deklaracija o pravicah izenačuje uživanje posebnega varstva in zaščite držav prav vseh otrok. Posebno zanimanje za to tematiko pa mi je vzbudilo pričevanje bližnje sorodnice, ki je v času begunskega vala delala na eni izmed slovenskih meja ter od blizu videla stiske, trpljenje in težave, s katerimi so se soočali tako odrasli migranti in begunci kot tudi otroci. Izsledkom intervjujev sem posvetila še posebno pozornost, kajti mnjenja in izkušnje strokovnih delavcev ter ostalih ljudi, ki so imeli kakršen koli stik z otroki brez spremstva, so tisto, kar nas nenazadnje pripelje do uvida razlik med dejansko prakso in deklaracijami pravic.

KAZALO

1. UVOD	1
2. POJASNITEV OSNOVNIH POJMOV	4
3. NASTANITEV	5
3.1 Center za tujce – prostor izključevanja	5
3.2 Azilni dom	13
3.3 Dijaški dom kot alternativa	19
4. ŠOLSTVO IN IZOBRAŽEVANJE	23
5. SKRBNIK IN ZAKONIT ZASTOPNIK	31
5.1 Zakonit zastopnik	31
5.2 Skrbnik	34
6. DUŠEVNO ZDRAVJE	39
6.1 Posttravmatska stresna motnja (PTSD)	43
6.2 Ocenjevanje starosti beguncev	44
6.3 Tihotapstvo in trgovina z ljudmi	45
7. ZAPOSILITEV	48
8. OKOLJE IN LJUDJE	52
8.1 Model mentorstva	55
9. PROBLEMATIKA	57
10. METODOLOGIJA	58
10.1 Vrsta raziskave	58
10.2 Merski instrument in viri podatkov	58
10.3 Populacija in vzorčenje	58
10.4 Zbiranje podatkov	59
10.5 Obdelava in analiza podatkov	59
11. SKLEPI	66
12. PREDLOGI	68
13. UPORABLJENA LITERATURA	69

1. UVOD

Begunci, migranti, priseljenci, ničvredneži, teroristi, izkoriščevalci... mnogo različnih besed za skupino ljudi, ki v kakršnem koli smislu bežijo iz lastne države v upanju na boljšo prihodnost ali celo pred gotovo smrtjo.

Od septembra 2015 do marca 2016 smo bili priča velikemu begunskemu valu tudi slovenski prebivalci. Mejo s severno sosedo je dnevno prečkalo nekaj sto do tisoč ljudi, nekaj deset ljudi pa je vložilo prošnjo za mednarodno zaščito in posledično prošnjo za bivanje v Sloveniji. Ravno zaradi tega dogajanja in perečih dogodkov, ki so se odvijali v tistem času, so mladoletni migranti tisto, kar je v meni vzbudilo še največje zanimanje.

Najbrž si ne moremo zamisliti, kako stresen mora biti njihov odhod iz države, ki se je lahko zgodil čez noč ali pa je njegovo trajanje bilo dalj časa načrtovano, morda v upanju, da bodo vendarle lahko ostali na ozemlju, kjer so imeli svoj dom in menili, da bo tam njihova prihodnost. Nato pa moraš vse zapustiti in iskati boljši jutri daleč od svoje domovine. Po pričevanju sorodnice, ki je v času begunske krize delala z begunci, sem veliko izvedela o stiski ljudi na poti. Tako sem slišala o solzah in zmedenosti, o tem, kako so cele družine od starih staršev do majhnih otrok in nosečnic, morale preživljati transport ter noči v nehumanih razmerah, ko so jih pestili mraz, vlaga, mrzla voda in neudobnost ležalnikov za prenočitve. Če strnemo vse negativne dejavnike, lahko rečemo, da so begunce ob prihodu v zbirne centre na splošno mučile neprimerne nastanitvene danosti. Zamislila sem se, kako bi se sama počutila v takšnem begu, nato pa si poskušala predstavljati, kakšen pekel morajo preživljati otroci in mladoletniki, ki so v času bega prav tako izgubili še svoje starše, ali pa so celo sami odšli na pot. Pod kakšnim stresom so se morali znajti ti otroci ob prihodu v državo, kjer niso imeli nikogar in niso poznali jezika, si težko predstavljamo. Verjetno so se počutili popolnoma izgubljeni in prestrašeni. Po drugi strani pa so verjetno doživljali tudi stres ob misli, da so svojo družino in bližnje morali pustiti na območjih, kjer je divjala vojna. Prebivalci teh območji so vsakodnevno soočeni s strahom za svoje življenje. Otroci in mladoletniki, ki so sami prišli tako daleč, se verjetno tudi nenehno sprašujejo, ali bodo še kdaj videli svoje starše, ali pa je bilo njihovo poslavljanje ob odhodu zadnji trenutek, ko so videli svoje drage. Po odhodu so ti otroci in mladostniki odšli skupaj s skupino ljudi, ki jih niso poznali. Ta masa ljudi se je nato pomikala sem ter tja. V

iskanju boljšega življenja so potovali dolge dneve in še daljše noči. Na mejah med posameznimi državami so bili priča grobim prijemom policistov in drugih delavcev. Ob takih trenutkih je verjetno najhujše verbalno obračunavanje z migranti, ko so slednji bili soočeni s kriki, da se naj vrnejo tja, od koder so prišli. Otroci, ki so toliko bolj ranljiva družbena skupina, sploh pa tisti, ki so se na poti znašli popolnoma sami, so morali kljub svoji nedoraslosti sprejemanja težkih odločitev, v nekaj trenutkih prevzeti vso odgovornost zase.

Humanitarni begunski koridor, ki je potekal iz Grčije, proti Nemčiji in tudi čez Slovenijo je trajal od septembra 2015 do marca 2016. To potovanje bilo policijsko organizirano, da se je koridor čez Slovenijo odprl, ko je Madžarska zaprla svoje meje za begunce. Čeprav so slovenske oblasti sprva ljudi zadrževale več dni pred slovensko mejo in s tem poskušale koridor blokirati, je vabilo nemških oblasti zagotovilo Sloveniji, da bo le tranzitna država. (Videmšek, 2016: 271-277) Torej sprva je Slovenija poskušala preprečiti vstop in tranzit beguncev preko Slovenije, kar se je kmalu izkazalo za nemogoče, zato so kasneje uveljavili registracijo beguncev. Registracija je privedla do ločitve družinskih članov, saj so tukaj imele prednost ženske in otroci. Tukaj ne rabimo posebej poudarjat, da je prišlo še do dodatnega stresa in psihičnih težav, nenazadnje pa tudi do fizičnega upora, slabe volje in jeze s strani moških, ki so prav tako že nekaj časa čakali za nadaljevanje poti. Ogromna pomanjkljivost dela in poteka registracije, se je pokazala tudi pri tem, da ni bilo vzpostavljenega nobenega mehanizma pri identifikaciji otrok brez spremstva in pri identifikaciji žrtev trgovine z ljudmi. (Mikuš Kos, Zlatar, Uzelac, Jamšek, 2017: 89)

Sam naslov diplomskega dela nam pove, da sem se v slednjem ukvarjala predvsem z vprašanji, kako so se otroci in mladostniki brez spremstva po prihodu v Slovenijo uspeli znajti, kdo vse jim je stal ob strani in zanje skrbel ter kako so se uspeli vključiti v sistem. Struktura diplomskega dela je zaradi razumevanja in dojemanja celotne situacije nekoliko drugačna kot običajno, kjer sta ločena teoretska in praktična okvirja. Skupaj sem želela preplesti teorijo in zakone kako naj bi stvar delovala v okvirju dobre prakse hkrati pa sem želela vključiti odgovore in misli intervjuvancev (strokovni delavci in ljudje, ki sodelujejo skupaj z mladostniki brez spremstva), da lahko že na začetku vidimo kje prihaja do kakšnih odstopanj in kjer se smernice za delo skladajo s prakso. Na podlagi primerjave med načeli dobre prakse in dejansko prakso sem želela ugotoviti, kje so razlike med tema sferama, ter izpostaviti mnenja ljudi iz prakse

glede vprašanja, kako je pravzaprav zasnovan celoten sistem za to občutljivo skupino otrok in mladostnikov.

2. POJASNITEV OSNOVNIH POJMOV

Po vsakodnevni komunikaciji z različnimi ljudmi, sem uvidela, da mnogo teh ne pozna razlike med begunci in migranti, slednji pa so v večini ekonomski migranti. Zato bom za začetek podala nekaj pojasnitev določenih pojmov, za lažje razumevanje nadaljnega besedila.

- Koridor = sprejem, registracija, oskrba, transport in nazadnje predaja ljudi dalje v kraje in države v katere so namenjeni. Načeloma koridor ni predviden v pravu, gre za dejansko prakso države. (Kogovšek, 2016)
- Begunec/begunka = po opredelitvi Konvencije o statusu begunca (1951) je to oseba, ki je zaradi utemeljenega strahu pred preganjanjem zaradi vere, narodne pripadnosti, rase, družbene pripadnosti in političnega prepričanja, ki zaradi strahu noče uživati varstva države, katere je njen državljani.

Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika, pa je begunec/begunka vsak, ki (z)beži pred nevarnostjo ali neprijetnostjo in političnih razlogov. (Mikuš Kos, Zlatar, Uzelac, Jamšek 2017:123)

- Ekonomski migrant/ekonomska migrantka = oseba, ki potuje v druge kraje in države, da si izboljša materialne in socialne razmere. Načeloma ekonomski migranti in migrantke niso upravičeni do mednarodne zaščite, čeprav v mnogih primerih pride do migracije posredno zaradi vojne, ki vpliva na poslabšanje gospodarskega razvoja in pa do težje zaposljivosti. (ibid. 126)
- Otroci brez spremstva = otrok, mladostnik, ki je mlajši od osemnajst let in se nahaja zunaj matične države in sicer brez spremstva staršev ali zakonitih zastopnikov. (ibid. 127)
- Prosilec/prosilka za azil = oseba, s statusom begunca, ki zaprosi za mednarodno zaščito izven matične države. V času odločanja, se osebe ne sme prisiliti, da se vrne v matično ali prejšnjo državo. V primeru negativne odločitve, za vrnitev v prejšnjo državo poskrbijo pristojni organi. (ibid. 125)

3. NASTANITEV

3.1 Center za tujce – prostor izključevanja

V najbolj optimalnih razmerah mladostniki brez spremstva, ki pridejo v Slovenijo in ob prihodu izrazijo željo po mednarodni zaščiti, ob izpolnjevanju vseh pogojev dobijo pravico do azilnega doma. Ti isti mladostniki so lahko, če te želje ne izrazijo, na meji odslovljeni ali začasno nastanjeni v Centru za tujce. Tako nam narekuje teorija, praksa pa je popolno nasprotje. Sprememba zakonodaje o tujcih, je legalno to zgrešeno prakso še podkrepila, ta pa zapoveduje, da se jim lahko podaja prošnje za mednarodno zaščito onemogoči, meje se lahko zaprejo, begunci pa so nelegalno potisnjeni nazaj v države iz katerih so prišli. Potem pa države prelagajo odgovornost zanje ena na drugo.

Na drugi strani pa se 10. člen Zakona o tujcih (ZTuj-2) nanaša na tujce, ki želijo vstopiti na slovensko ozemlje, vendar jim to Ministrstvo za notranje zadeve onemogoči. Razlogi za to se nahajajo predvsem v sumu, da bi njihov prihod lahko škodoval javnemu zdravju, notranji varnosti in javnemu redu.

Problematika okoli tega zakona je nastala oktobra 2016, ko je bil vložen predlog o spremembi zakona. Predlog je bil nato v začetku leta 2017 sprejet. Natančneje je šlo za dopolnitev 10. člena, kjer je po spremembi zakona v točki 10.b zapisano, da lahko policijski organi po svoji presoji na mejnem prehodu tujca ali begunca, ki ne izpolnjuje pogojev za vstop ali pa je vstopil nezakonito, privedejo nazaj na mejo in ga napotijo nazaj v državo, iz katere je prišel. Veliko bolj zaskrbljujoče pa je to, da tudi ko tujec izrazi namero za oddajo prošnje za mednarodno zaščito, policija to lahko odredi kot nedopustno, ne glede na določila Zakona o mednarodni zaščiti. 72. člen ZTuj-2 tako dopolnjuje, da se tujca oziroma begunca ne sme zavrniti ali odstraniti iz države zgolj pod pogojem, da bi v predhodni državi lahko bil ogrožen na podlagi rase, vere, narodnosti, pripadnosti posebni družbeni skupini ali političnega prepričanja. Iz tega lahko razberemo, da se dogajajo tudi postopki, ko begunce sploh ne privedejo do Centra za tujce, kjer bi lahko v krajšem času podali prošnjo za mednarodno zaščito, ker so že na meji odslovljeni.

»Prej so sprejeli vsakogar, kot to določajo mednarodni dokumenti in Ženevska

konvencija. Vsaka oseba, ki zaprosi za mednarodno zaščito, ji moraš to omogočiti. Če pogledaš člene, vidiš, da lahko v nekih izrednih razmerah vlada sprejme tudi sklepe, da zaprejo meje tudi za osebe, ki želijo zaprositi za mednarodno zaščito, imajo onemogočen dostop. To je v neskladju z ustavo, z mednarodnimi dokumenti, so pa neke izjeme, recimo mladoletnike brez spremstva. V praksi se to naj ne bi izvajalo, izvajajo pa se ti bilateralni sporazumi. Zakon že določa, da če policija ugotovi, ne glede na to, če je odrasla oseba ali mladoletnik, meni se zdi sporno, da se tudi za mladoletnike to uporablja, da je prišla iz območja recimo Hrvaške, kot primer, na podlagi teh bilateralnih sporazumov. Slovenija potem poskuša odgovornost z obravnavo te osebe preložiti na Hrvaško.» (strokovna delavka iz Slovenske filantropije, 18.6.2017)

Že splošna deklaracija o človekovih pravicah (SDČP), v 3. členu govori o tem, da ima vsak pravico do prostosti. Namreč, begunci se takoj, ko pridejo v varno državo, srečajo z odvzemom prostosti. Če podajo prošnjo za mednarodno zaščito, jih nastanijo v azilnem domu. Slednjega ne smejo zapustiti vse do trenutka, ko dobijo izkaznico, da so mednarodno zaščito prejeli. Splošna deklaracija o človekovih pravicah v 5. členu pove, da prav noben ne sme biti podvržen nečloveškemu in ponižujočemu ravnanju. Na novo sprejet 10. člen zakona o tujcih pa govori o tem, da so ljudje, ki bežijo iz svojih domov, lahko na državni meji hladnokrvno odslovljeni, čeprav bi lahko vrnitev domov pomenila tudi njihovo smrt.

Center za tujce, ki je pod vodstvom Ministrstva za notranje zadeve, natančneje policije, in se nahaja na Velikem otoku pri Postojni, zapira begunce in migrante in ugotavlja njihovo identiteto ter vodi evidenco o nastanitvah. Nastanitev je po mnenju države primerna za otroke, mladostnike brez spremstva, ženske, starejše in moške posameznike. S pomočjo socialnodelovnih konceptov pa vidimo, da ne gre za nastanitev (v nevtralnem smislu), ampak za zapiranje, odvzem prostosti. S pomočjo nevtralnega diskurza in diskurza, ki vključuje človekove pravice poskušajo zapiranje prikriti ali vsaj omiliti. Zato pri opisih te represivne prakse navajajo ločenost po oddelkih, ponudbo osnovne zdravstvene in psihosocialne oskrbe. Naj bi imeli tudi možnost rekreiranja, gibanja in druženja, pravico do obiskov, razgovorov ter kontaktov z nevladnimi organizacijami. Otroci in mladostniki, ki so nastanjeni v centru za tujce in so še šoloobvezni, obiskujejo osnovno šolo v Postojni. (Ministrstvo za notranje zadeve:

Policija)

Leta 2008 je bila s strani Varuha človekovih pravic izvedena raziskava o življenju v Centru za tujce. V tistem letu je policija prijela 40 mladoletnikov brez spremstva, od tega jih je bilo 15 nastanjenih v azilnem domu, 22 jih je bilo takoj predanih pristojnim organom sosednjih držav, 3 mladostniki, ki pa so bili zaprti v Centru za tujce, so tega kasneje tudi zapustili. Teh 22 mladostnikov, ki so bili predani organom drugih držav, je bilo prijetih v bližini državne meje, saj se v drugačnih situacijah sicer v prvi vrsti obvesti pristojni center za socialno delo, mladostnikom pa se v najkrajšem možnem času odredi skrbnik za posebne primere. Pri tem se mora posvečati še posebna pozornost mladostnikovim potrebam in najboljšim interesom, saj spadajo v skupino otrok, ki morajo biti deležni še posebnega varstva. Ob sprejemu v Center za tujce, se tujcem evidentirajo oblačila in osebni predmeti, a mladostniki lahko le-te obdržijo, kajti uživajo posebno varstvo ranljivih skupin. Ob manj številčni kapaciteti tujcev v Centru, se zanje organizirajo tudi prostočasne aktivnosti, tematski večeri in delavnice. Kot vemo, pa je bila ob begunskem valu popolna prezasedenost vseh prostorov, zaradi izredne nepripravljenosti na situacijo, zato lahko sklepamo, da so raznih dejavnosti in aktivnosti ni prišlo. Poleg nastanitvenih prostorov imajo tudi igralnico za otroke in prostor namenjen verskim obredom različnih veroizpovedi. Uporaba mobilnih telefonov je bila leta 2008 prepovedana, kajti njihova uporaba je bila pogosto vzrok konfliktov. Prav tako v Centru niso imeli dostopa do interneta, lahko pa so dobili tiskane oblike novic, ki so jih želeli. Poleg telefonov je pogosto prišlo do konfliktov tudi v povezavi s tv sprejemnikom, saj je bil na vsakem oddelku na voljo zgolj en tv sprejemnik. Trenutno živimo v času tehnološkega napredka in prav ta tehnologija nas spremlja na vsakem koraku. Predvsem mladi, so še bolj vpeti v ta svet, internetna in telefonska komunikacija, pa jim predstavlja vse od zabave do komuniciranja z različnimi ljudmi po celem svetu. Ali si znamo predstavljati, kako mladoletniki doživljajo odsotnost vse te tehnologije? Čas ko so zaprti v Centru za tujce ne morejo niti porabiti za privatni, osebni kontakt z najbližjimi, prav tako pa ne morejo svoje tesnobe in žalostni, vsaj za malo omiliti z uporabo telefona, ki je danes že skoraj obvezna oprema vsakega človeka širom sveta. Poleg nastanitve so deležni tudi treh dnevnih obrokov, z možnostjo dietne ali vegetarijanske izbire menija. Izbiro hrane prilagodijo trenutno nastanjenim tujcem, pri čemer upoštevajo, da štirikrat tedensko dobijo tudi toplo večerjo. Čeprav je strokovna delavka iz

Slovenske filantropije povedala, da položaj vendarle ni tako rožnat, ker so ti obroki majhni in so potem še zmeraj lačni, ali pa jim je po hrani slabo, ker nanjo niso navajeni. Sam obedovalni prostor naj bi bil lepo urejen, podan je bil tudi predlog o postavitvi jedilnika na vidno mesto. Na oddelku za ranljive skupine, v katero spada tudi oddelek za namestitve mladostnikov brez spremstva, je bilo povedano da so ob prihodu dobili vročen hišni red, preveden v jezik, ki ga razumejo. Znotraj Centra deluje tudi zdravstvena služba z lekarno. Tujci imajo možnost za obisk psihiatra, ki ga odredi splošni zdravnik, v kolikor je to potrebno. V kolikor se sploh poslužujejo te možnosti, pa se resnično poraja vprašanje, koliko lahko v tistem trenutku psihiater sploh prispeva k boljšemu počutju in razumevanju situacije, medtem ko otrok ali mladoletnik čaka na deportacijo, ali pa še zgolj premleva pretekle dogodke in poskuša razumeti, kakšna bi naj bila zanj prihodnost. Vprašljiva je tudi komunikacije med psihiatrom, verjetno prisotnim prevajalcem in mladoletnikom samim. (Varuh človekovih pravic, 2009)

Pa je položaj ljudi, ki v večini primerov čakajo na deportacijo vendarle tako rožnat in ugoden? Za migrante in begunce je Center za tujce pravzaprav zapor. Ograjen je z žičnato ograjo in postavljen daleč stran od ljudi, na samo. Prav tako lahko policija odredi bivanje tujca pod strožji nadzor, če obstaja zgolj sum, da se tujec želi izogniti ukrepu – izgonu. Zorn (2006) Center za tujce v njegovem pravno formalnem ustroju primerja tudi s taborišči iz preteklosti. Namreč, taborišča so bili prostori, ki so nastali z namenom, ko izredno stanje postane nekakšno pravilo. Lahko bi rekli da smo bili konec leta 2015 priča izrednemu stanju, na katerega Slovenija več kot očitno ni bila pripravljena. Nadalje dobro izpostavi, da je to prostor, ki »je vključek prek svoje lastne izključitve.« Torej, izključeni so iz vsakdanjega življenja in splošne zakonodaje, še zmeraj pa so pravno določeni. Center za tujce je »meja znotraj meja«, kajti ljudje so dobesedno zaprti prostoru neodvisno od kaznivih dejanj. (Zorn, 2013) Ljudje, ki »živijo« v tem centru, čutijo ogromen psihični pritisk, kajti prisilno so zaprti na območje brez izhoda, obravnava se jih kot kriminalce, ki niso zagrešili kriminalnega dejanja. Nenazadnje, najbolj cinično pa je to, da v bistvu, vsi ti ljudje, ki so dobili zavrnjeno prošnjo za mednarodno zaščito, prisilno sodelujejo pri svojih lastnih deportacijah. Počutijo se razčlovečeni, ob prihodu jim odvzamejo vse osebne stvari, svoja oblačila morajo zamenjati z oblačili institucije. (Zorn, 2006) Mar nismo vse bližje spoznanju, da Center za tujce pa vendarle je zapor? Ker situacija še ni popolnoma absurdna, morajo tujci, ob odločitvi

deportacije, poravnati svoj dolg v bivanju v Centru za tujce. Pravilnik v svojem členu natančno določi, da mora tujec poravnati stroške preživetja, nastanitve in odstranitve. To poravna iz sredstev, ki so mu jih odvzeli ko je prišel v center, v kolikor še po poravnavi stroškov ostane kaj sredstev, mu le-te vrnejo. (Pravilnik o bivanju v centru za tujce, deponiranju lastnih sredstev ter oblik in vsebini izkaznice o dovolitvi zadrževanja na območju Republike Slovenija, 11. člen) Zapiranje in deportacij mladoletnikov brez spremstva bi naj bilo sicer vedno manj, ker mnoge organizacije in aktivistične skupine zapiranje otrok močno otrok kritizirajo in ker so take prakse dejansko v jasnem nasprotju z deklaracijo o pravicah otrok.

Proseči osebi za mednarodni zaščito, se ta lahko dodeli, lahko pa se ji tudi odvzame, oziroma se ji ne podeli, na podlagi tega ali že ima pomoč in zaščito organov Združenih narodov ali ji je Republika Slovenija že dodelila enake pravice in dolžnosti, kot jih imajo ostali prebivalci države. Status begunca se jim lahko zavrne tudi, če obstaja utemeljen sum, da je prosilec storil kaznivo dejanje proti miru ali je storil vojni zločin ali zločin proti človeštvu ali pa da je pred vstopom v Republiko Slovenijo storil kaznivo dejanje politične narave v kateri drugi predhodni državi. Prav tako se mu na podlagi vseh predhodno omenjenih načel ne prizna niti subsidiarna zaščita. (Zakon o mednarodni zaščiti, 31. člen)

O samem postopku deportacije odloča pristojni inšpektor, skupaj v sodelovanju z mladoletnikom in njegovim skrbnikom. Pri tem morajo ugotoviti dejansko stanje države v katero želijo mladoletnika deportirati in preveriti ali obstajajo morebitni zadržki. Postopek deportacije se na tem mestu ustavi zgolj, v kolikor mladoletnik brez spremstva poda vlogo za mednarodno zaščito ali pa prošnjo za začasno zadrževanje. Če se mladoletnik nenazadnje po posvetu z skrbnikom vendarle odloči za vrnitev domov, skrbnik naveže stik s starši ali drugimi sorodniki, da mladoletnika pričakajo in sprejmejo ob vrnitvi v izvorno državo. V posebnih primerih, kadar obstaja sum, da je možna trgovina z ljudmi, skrbnik naveže še dodatne stike z nevladnimi organizacijami v domovini mladoletnika, prav z namenom podpore ob vrnitvi domov. V večini primerov so skrbniki prisotni ob vrnitvi mladoletnikov v izvorno državo, lahko pa jih spremljajo tudi drugi člani družine/sorodniki ali prijatelji iz Centra za tujce, pred predhodnim posvetom, da je takšno spremstvo varno. V času deportacije pride do sodelovanja slovenske policije skupaj s policijo, ki deluje v izvorni državi, katero se obvesti o statusu prihoda begunca, k čemur pripomore ustrezen sprejem. (Uzelac, 2009c)

Na Ministrstvu za notranje zadeve so povedali, da do zavrnitve prošnje največkrat pride zato, ker prosilčevi razlogi niso ustrezni. Tako namesto statusa begunca, kar pomeni, da v kolikor bi bila oseba v matični državi ogrožena, je pridobljeni status lahko trajen, oseba dobi subsidiarno zaščito, ki pa velja za čas enega leta. Subsidiarno zaščito lahko dobi oseba, ki je zaradi ogroženosti ne morejo deportirati v matično državo, ne izpolnjuje pa pogojev za status begunca. Največkrat prosilci za status zanj zaprosijo iz ekonomskih razlogov ali pa obiska prijateljev. Na podlagi takšnih prošenj so ob zaključku postopka prosilci, v kolikor ne odidejo sami, s strani policije odstranjeni iz države.

Sedlar (b.d.) pravi, da se otroku brez spremstva ob prihodu na ozemlje Slovenije odobri, da lahko tukaj ostane, skupaj z njim se sestavi tudi program, kako naprej. Takrat se vključi veliko strokovnih delavcev, ki se angažirajo na svojih področjih. Za otroke, ki so mlajši od 16 let, je priporočljivo, da skrb nad njimi prevzame rejniška družina, za starejše otroke pa priporočajo skupine v domovih, ustreznih za njihovo delovanje. Otrok brez spremstva, ki doseže polnoletnost, je kljub vsemu še zmeraj ranljiv, potrebno mu je nuditi pomoč in svetovanje pri prestopu v samostojno življenje ter pri pridobitvi državljanstva. Druge pravice, kot so pravice do izobraževanja, zdravstva, jezikovne podpore in zaposlovanja morajo ostati enake kot za državljane RS. Zavračanje otrok brez spremstva ni priporočljivo, z izjemo primerov, ko bi bila vrnitev otroka v izvirno državo zanj koristna. Zaradi tega mora v primeru otrok boj proti nezakonitemu priseljevanja dobiti sekundarni pomen.

Urad visokega komisariata Združenih narodov za begunce (United Nations High Commissioner for Refugees, v nadaljevanju UNHCR) na tem mestu izpostavlja načelo »nevračanja«, ki prepoveduje državam vrnitev beguncev na kakršen koli način, kar vključuje tako zavrnitev kot ne-sprejem na varno. To načelo velja povsod, kjer prosilec potrebuje mednarodno zaščito, prav tako pa kjer oseba trdi, da je v nevarnosti in se boji vrnitve nazaj v katero koli drugo državo. V načelo nevračanja se vključuje tudi prisilna odstranitev v drugo državo, kjer osebi lahko grozi preganjanje ali povzročitev resne škode, pri čemer pa lahko pride tudi do verižne vročitve v izvirno državo. V kolikor bi prišlo do nesprejema/odstranitve, morajo države pretehtati ukrepe, da pri zavrnitvi oziroma izgonu osebi ne grozi neposredno ali posredno vračanje. Če za takšen ukrep obstaja tveganje, potem država vstopa osebe ne sme zavrniti oziroma prisilno odstraniti. UNHCR tukaj izpostavlja, da če pride do zavrnitve/odstranitve, mora odgovorna država

zagotoviti, da bo oseba v tretji državi zaščitena in bo imela možnost uživati azil ter da bo ta tretja država izpolnjevala te pogoje. (2016: 2-3) Načelo nevračanja se mora upoštevati v vseh primerih, ne glede na obseg pritoka beguncev. Ne glede na to, ali jih država lahko trajno sprejme ali ne, jim je potrebno vedno nuditi vsaj začasno sprejetje. Čakanje na meji za prečkanje se sicer lahko podaljša v primeru hitrega pregledovanja prošelj za azil, a vendar je to lahko koristno v primeru izločanja zares neutemeljenih prošelj. (ibid. 3-4)

Vendar pa obstajajo tudi načini, kako se prosilci za mednarodno zaščito uspejo izogniti pregonu iz države. To lahko storijo na tri načine: z legalizacijo svojega statusa, z odredbo varščine ob izpustitvi in pa z zanikanjem in prikrivanjem svoje identitete. Ob izpeljavi slednje, morajo navesti svoje lažno ime in lažno izvirno državo ob prvem srečanju z oblastmi. Tako izdajo lažno ime in lažno državo izvora, s čimer v prvi vrsti preprečijo deportacijo v pravo izvirno državo. Nato podajo vlogo za azil, ki je polodprta ustanova in jim omogoča stik z zunanjim svetom, pri čemer lahko dalje širijo in dobivajo razne informacije. Ves postopek ugotovitve in izdaje deportnega potnega lista lahko v Sloveniji traja 6 mesecev, potem pa morajo človeka izpustiti in ga nimajo pravice več zadrževati. Brez deportnega potnega lista jih tako ne morejo vrniti, ker ne vedo kam spadajo. (Lipovec Čebren in Zorn, 2016)

Ta omejen trend dovoljenega bivanja v Sloveniji Franci Zalar vidi kot ukrep, da se omeji pretiran prihod priseljencev v Evropo, njegov dolgotrajni postopek pa lahko še dodatno odvrča prosilce za mednarodno zaščito, da bi zanj zaprosili. (Delo, 2013)

Kje pa je tukaj socialno delo? Kje se zagotavlja ustrezna pomoč tako odraslim kot otrokom? Smo skoraj na meji, ko bi lahko govorili še o etičnosti socialnega dela v okviru delovanja Centra za tujce. Namreč, socialni delavci se v tem okolju prvo poistovetijo z načeli in cilji same ustanove, ne pa z ljudmi, ki so znotraj te zaprti. Pri svojem delu so tako zelo omejeni, saj je v bistvu njihovo delo vezano na pomoč pri začasni vključitvi otrok in mladoletnikov v šolanje in na pomoč pri zadovoljenju osnovnih potreb za preživetje. Poleg tega, pa je njihova ključna naloga ta, da ljudem pomagajo da se sprijaznijo s svojo usodo, ki pomeni deportacijo iz države. To ponavadi počnejo z namenskim vzbujanjem domotožja, to pa naj bi pomagalo pri lažji deportaciji, brez upiranja. (Zorn, 2008)

Na tem mestu se lahko vprašamo, ali je to sploh socialno delo? Kakšna pomoč pravzaprav sploh

je to? Zorn (2006) v širšem okvirju vidi rešitev, da se obišče ta center v Velikem oziroma Golem otoku pri Postojni, in se ustvari in udejanji aktivizem proti pridrževanju in deportiranju. Se pa na tem področju veliko dela. Veliko nevladnih organizacij po svetu se bori in zahtevajo, da bi se takoj končalo zapiranje otrok v centre za tujce. Agencija UNHCR je zelo jasno postavila meje, kjer se borijo za doseg treh ciljev okoli zapiranja mladoletnih beguncev. Kot prvo zahtevajo prenehanje zapiranja teh otrok in mladoletnikov v Centre za tujce. Na tem mestu bi se morala urediti in spremeniti zakonodaja, ki bi preprečevala takšne postopke, prav tako pa se borijo za takojšno izpustitev vseh »zaprtih« otrok in mladoletnikov. Potrebno bi bilo pogledati razloge za takšne načine delovanja in zapiranja kot so v uporabi sedaj, in poiskati nove alternative in nove načine delovanja, ki bi nadomestili stare. Kot drug cilj imajo zastavljen cilj, ki bi zagotovila dostopnost teh novih alternativ, ki bi se kazale tako v zakonski podlagi kot v praksi. Kot zadnji cilj pa imajo zastavljeno, da v kolikor se takšno zapiranje ne da odstraniti ali se mu ni moč izogniti, naj bo to izvedeno vsaj po internacionalnih standardih. (UNCHR, 2014: 17-20)

Kot državljani male države, se vendarle lahko vprašamo, koliko sploh imamo beguncev v Centrih za tujce, in koliko prošelj za mednarodno zaščito smo sploh prejeli. Ministrstvo za notranje zadeve je izdalo statistiko za pretekla leta, v kateri obravnava, koliko prošelj za mednarodno zaščito je bilo vloženih. Ob pregledu te statistike lahko ugotovimo, da je bilo vloženih prošelj izredno malo, če upoštevamo število migrantov, ki je prečkalo Slovenijo na poti proti Nemčiji in drugim evropskim državam. Tako je bilo v letu 2015, ko se je večji migracijski val začel, pri nas vloženih 277 prošelj za mednarodno zaščito, odobrenih pa jih je bilo zgolj 46. V naslednjem letu je bilo vloženih 1308 prošelj, odobrenih pa jih je bilo skromnih 170. V letu 2017, vključno z mesecem majem, je bilo vloženih 445 prošelj za mednarodno zaščito, odobrenih pa jih je bilo 76. Ločena statistika med odraslimi prosilci in otroci brez spremstva je slaba in površna, zato natančnih podatkov ni mogoče navesti. (Ministrstvo za notranje zadeve: Tujci v Sloveniji: statistika: Odločanje v postopkih za priznanje mednarodne zaščite po letih)

Ali se je smiselno vprašati, ali k takšnim številkam pripomore tudi dopolnitev kočljivega 10. člena Zakona o tujcih, ali nanje vpliva dolgotrajen postopek za določitve statusov, ali pa prosilci preprosto gredo dalje in Slovenijo vidijo zgolj kot tranzitno državo?

3.2 Azilni dom

V kolikor se mladoletniku brez spremstva posreči priti v Slovenijo in podati prošnjo za mednarodno zaščito se ga nastani v azilnem domu. V primeru, da imajo težave s kapaciteto in prezasedenostjo azilnega doma, zakon omogoča, da se mladoletnika namesti v Center za tujce, torej zapor, ali se ga namesti v katero izmed ustanov, ki naj bi bile primerne za mladoletne otroke, na primer dijaške domove, krizne centre in podobno.

Zakon o mednarodni zaščiti določa, da so mladoletniki brez spremstva tujci, ki še niso polnoletni. (ZMZ-1, 2. člen) Takoj ko mladoletnik zaprosi za azil, se mu dodeli zakonitega zastopnika in njegova prošnja se obravnava prednostno, kar pomeni, da se mora rešiti v najkrajšem možnem času. Pristojni organi tako v najkrajšem možnem času preverijo mladoletnikovo istovetnost in ali je v Slovenijo res prišel sam. (ibid. 16. člen)

Sam postopek se začne z vložitvijo prošnje za azil. Azilni dom je še do 1.6.2017 spadal pod Ministrstvo za notranje zadeve, trenutno pa spada pod Urad vlade RS za oskrbo in integracijo migrantov. Pristojni organ, mora dopustiti možnost, da prosilec izčrpno predstavi in pojasni okoliščine ter dejstva, ki bi potrdila upravičenost prošnje za azil. Prosilec mora v času postopka aktivno sodelovati s pristojnimi organi, pri tem pa ponovno predstaviti vse znane okoliščine in omogočiti dostop do vseh listin, dokumentov in potrdil, ki bi lahko bile pomembne v postopku. Pristojni organ tako ugotovi resnično stanje in po uradni dolžnosti upošteva vsa dejstva, ki bi lahko bila pomembna za zakonito in pravilno odločbo. Ob prihodu v azilni dom, je vsak posameznik ali skupina ločena od ostalih, toliko časa da se vsakega posameznika zdravstveno pregleda.

»Zapira se jih ne! Imamo pa sprejemnico, ampak v sprejemnici so toliko časa, da jih pregledamo. Mi dobimo ljudi z garjami. Veste, najlažje bi bilo reči: vloga – pojdi. Samo, kaj smo naredili? Uši, garje, različne bolezni... če ima nekdo garje, je pač tri dni tam, da dobi ustrezno terapijo. /.../ ampak mladoletniki so prioriteta skupina skupaj z družino in ženskami /.../ to je vse v istem dnevu. Njega (mladoletnika) se pregleda, če je zdrav se ga informira.« (strokovna delavka v azilnem domu, 1.2.2018)

Veliko mladostnikov tekom poti s seboj ne vzame potrebnih listin ali pa teh sploh nimajo, ker so lahko le-ti potomci družin katere so že same več generacij begunci. To so sicer listine s katerimi bi lahko dokazali svojo istovetnost, a vendar to ne vpliva na formalni dokaz. Odločitev pristojnega organa o priznanju mednarodne zaščite namreč temelji na proučevanju celovite situacije, kar zajema vse okoliščine in dejstva ter samo obrazložitev prosilca za azil. Pri tem tako poleg mladoletnega prosilca sodeluje tudi zakonit zastopnik. (Zakon o mednarodni zaščiti, 37. člen)

Njihove obrazložitve morajo tako vsebovati natančnejše avtobiografske zgodbe, polne strahov, ki pa jih morajo deliti takoj po prihodu v Center za tujce in predvsem, te osebne zgodbe deliti s popolnimi neznanci. Svoje strahove, hendikepe in travme morajo na pladnju ponuditi ljudem, ki so jim popolni tujci. »Telo begunca je tako prostor dvojnega zapisa: na eni strani zapisa o preganjanju, mučenju, ki so ju doživeli v svoji državi, in na drugi zapisa resnice, saj rabi kot dokaz institucijam, ki odločajo o azilu.« (Čebren in Zorn, 2016) Največkrat se prosilcu za mednarodno zaščito prošnja ugodi, v kolikor se prosilcu doda nalepka žrtve. V kolikor se mu/ji uspe čim bolj poglobiti v vlogo žrtve, si s tem povečuje možnost odobritve azila. Na takšen način si pridobivajo sočutje uradnikov, pri tem pa prosilci nihajo med položajem objektov represije in objekti sočutja. (ibid.)

V veliki večini primerov so mladoletniki brez spremstva v Slovenijo prišli brez dokumentov, kar pomeni, da so nezakonito prečkali mejo in tako lahko svojo vlogo za azil izročijo kateremu koli državnemu organu ali organu samoupravne lokalne skupnosti, ki pa potem obvesti policijo. Ob vložitvi prošnje mladoletniku vzamejo prstne odtise in naredijo fotografijo obraza, s čimer lahko preverjajo njegovo istovetnost med odločanjem v postopku. (Zakon o mednarodni zaščiti, 42. člen). Prav tako mora podati svoje ime, rojstni datum, spol in kraj rojstva, državljanstvo, zakonski stan, narodnost, jezik, veroizpoved, datum, kdaj je odšel iz matične države, podatke o državah, v katerih je bival po zapustitvi matične države, kraj in način vstopa v RS, stopnjo izobrazbe ali poklic ipd. (ibid. 45. člen). Na podlagi tega se prosilcu izda potrdilo o vloženi prošnji za azil in oddanih dokumentih, v kolikor je imel kakšnega s seboj. Prosilec dobi tudi izkaznico in dovoljenje za prehod državne meje. Izkaznica tako potrjuje status prosilca, hkrati pa je tudi dovoljenje da lahko prebiva v RS. Prva izkaznica se izda najkasneje v treh dneh od vložitve prošnje, velja pa 120 dni, nato se izda nova izkaznica. (ibid. 107. člen)

Zorn (2013) opozarja, da so postopki za pridobitev mednarodne zaščite mnogo predolgi, netransparentni, nestrokovni, sami begunci pa premalo ali celo nepravilno ozaveščeni in pravno premalo zaščiteni.

Po zakonu lahko postopek traja največ šest mesecev, pospešeni postopek pa dva meseca. V praksi prihaja tukaj do kar nekaj odstopanj.

»Postopek traja vsaj pol leta, po naših izkušnjah, nekateri čakajo že več kot eno leto. Odvisno od situacije. Uradno bi moralo trajati do pol leta.« (zakonita zastopnica 1, 1.6.2017)

Sam postopek, naj bi v povprečju trajal 76 dni, na njegovo trajanje pa vpliva tudi, če prosilec zaprosi za brezplačna pravna sredstva ali vloži morebitne pritožbe na dane odločitve. Sama integracija pri otrocih poteka nekoliko bolje, kajti integracijo lahko pri njih enačimo z vključitvijo v šole, vrtce in ostale izobraževalne ustanove, prav tako pa se vključujejo v interesne dejavnosti in športna društva. Nekoliko lažje osvojijo tudi slovenski jezik, ki jim pomaga pri razumevanju. (Mehinovič, 2015: 54-56)

76 dni za trajanje postopka, se morda na prvi pogled ne zdi tako veliko v primerjavi z vsemi postopki, ki trajajo v Sloveniji mnogo predolgo, pa vendar. 76 dni prosilci čakajo na odgovor, ali bodo smeli ostati na varnem ozemlju, ali jih bodo pregnali nazaj (v velikih primerih) na vojna območja. Tu se znajdejo otroci, mladoletniki, najstniki, ki v tem času že odidejo v šole, se skušajo na novo socializirati, pozabiti na travmatične dogodke, ki so jih spremljali kdove koliko časa. In po 76 dneh, ali v večini primerov več, dobijo negativno odločbo, s tem pa ponovno dodaten psihični pritisk, nove težave, nove poti. Vse pogostejše pa se dogaja, da mladoletnikom brez spremstva dodelijo namesto mednarodne zaščito, subsidiarno zaščito. Vsekakor je bolje to, kakor da bi jih deportirali, a vendar ima ta vrsta zaščite tudi nekatere pomanjkljivosti, ki se vežejo predvsem na dolžino bivanja v RS.

»Največja težava je, da večina dobi subsidiarno zaščito, kar pomeni, da so ves čas pod stresom, ker ne vedo, če bodo lahko ostali.« (skrbnik 1)

Trajanje samega postopka je velikokrat predolgo, prav tako pa slabo vplivajo tudi na mladoletnike.

»Zaradi dolgotrajnosti so mladoletniki konstantno pod velikim stresom.« (skrbnica 3, 5.6.2017)

Medtem ko so lahko pospešeni postopki sicer v redu, v kolikor so podane prošnje popolnoma neutemeljene, lahko pa naredijo tudi veliko škode. Namreč, prosilca se lahko zavrne in deportira, ne da bi se njegova/njena (v nadaljevanju njegova) prošnja temeljito pregledala in analizirala. Iz pospešenih postopkov niso izvzeti niti mladoletniki brez spremstva.

»Tukaj so resno vprašljive otrokove največje koristi, ker zakonit zastopnik ni postavljen tukaj v korist otroka. V glavnem je cilj, da se postopki sprožijo, zanj pa je potreben zakonit zastopnik. Nam se zdijo ti hitri postopki problematični.« (strokovna delavka iz Slovenske filantropije, 18.6.2017)

Če prosilec za azil dobi status begunca, kar je že skoraj bolj privilegij kot pravica, ker je namreč, devetdeset odstotkov prosilcev zavrnenih, samo obravnavo pa oblikujejo na načine da bi čim več ljudi odbilo za podajo prošnje za mednarodno zaščito, (Zorn, 2013) lahko zanj Ministrstvo za notranje zadeve izda potni list, v kolikor je to mladostnik brez spremstva in je mlajši od 18 let, pa zanj to stori zakonit zastopnik. Potni list ima načeloma veljavo desetih let. Beguncu se izda tudi osebna izkaznica, ki velja tako dolgo, kot ima oseba status begunca. (Zakon o mednarodni zaščiti, 111. člen).

V kolikor pa se begunci vendarle odločijo za oddajo vloge za mednarodno zaščito, pa imajo času postopka prosilci za azil pravico do prebivanja v Republiki Sloveniji, osnovne oskrbe, zdravstvenega varstva, dela, brezplačne pravne pomoči, finančne in humanitarne pomoči ter osnovnošolskega izobraževanja. (ibid. 78. člen). Tako kot imajo pravice, imajo pa tudi določene dolžnosti. Namreč, spoštovati morajo zakone in druge predpise, ki veljajo v RS, vedno morajo biti dosegljivi pristojnim organom in se odzvati na vabila le-teh ter sodelovati z njimi ves čas tekom postopka. Prav tako so dolžni nemudoma sporočiti vsako spremembo naslova in spoštovati odredbo o omejitvi gibanja, v kolikor bi se ta izrekla. (ibid. 89. člen)

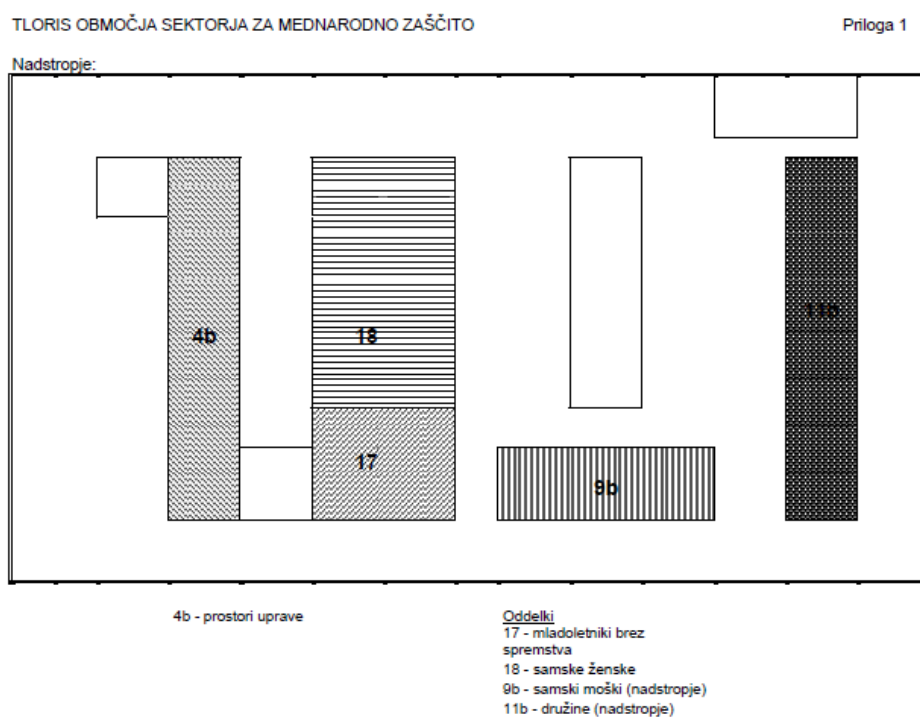
Hišni red je zasnovan tako, da mladoletnikom brez spremstva in ostalim določa okolje bivanja, pravice in dolžnosti znotraj nastanitve, pravice in dolžnosti zunaj azilnega doma, prav tako pa morajo ta hišni red upoštevati tudi njihovi obiskovalci. Azilni dom se deli na naslednje nastanitvene oddelke: »oddelek za mladoletnike brez spremstva, oddelek za samske ženske,

oddelek za samske moške, oddelek za osebe s posebnimi potrebami, oddelek za družine in oddelek za omejitve gibanja, ki pa trenutni naj ne bi bil v uporabi. (Ministrstvo za notranje zadeve, Azilni dom)

V azilnem domu je tako oddelek, namenjen samo mladoletnikom brez spremstva, vendar samo okolje ni primerno zanje.

»[...]ti otroci ne morejo živeti v Azilnem domu, [...] ker ni intenzivne strokovne obravnave 24-ur, kolikor je potrebujejo.« (strokovna delavka iz Slovenske filantropije, 18.6.2017)

Na spodnjem tlorisu lahko vidimo, da je oddelek za mladoletnike brez spremstva blizu oddelka za ženske, ostali prostori pa so oddaljeni in ločeni.

Slika 1 Tloris območja sektorja za mednarodno zaščito (Pravilnik o hišnem redu Azilnega doma; Priloga 1)

Sama nastanitev se začne, ko socialni delavec dodeli sobo mladostniku brez spremstva, ga seznani s hišnim in požarnim redom v njemu razumljivem jeziku ter mu izroči ključ sobe. Mladostnik mora sprejeti tudi druge sstanovalce, če v sobi ni sam, prav tako ne sme opreme v sobi odstraniti ali predelati. Pristojne osebe lahko v njegovo sobo vstopijo ob njegovi prisotnosti ali v izrednih razmerah tudi kadar mladostnika ni zraven. (Uredba o hišnem redu azilnega doma, 12. člen) Dosledno morajo upoštevati urnik prehranjevanja, skrbeti morajo za dosledno osebno higieno ter higieno oblačil, poskrbeti morajo za čistočo sobe, skupnih prostorov in sanitarij, varovati osebno lastnino in lastnino azilnega doma, poskrbeti morajo za podaljšanje veljavnosti izkaznice ali ob izgubi le-te takoj obvestiti socialnega delavca v domu, da urgira dalje ipd. (ibid. 13. člen)

Dejavnosti, ki se odvijajo znotraj Azilnega doma, so postavljene v okvir med 7.30 zjutraj in 21.30 zvečer. Med 22. in 6. uro velja nočni mir in čas za počitek. (ibid. 6. člen) Prosilci se lahko prosto gibajo po oddelku, na katerem so nastanjeni, ali v skupnih prostorih, ne smejo pa vstopati v upravne prostore in v prostore, ki so označeni s prepovedjo vstopa. Prav tako ne smejo prehajati na druge oddelke, razen pri izvajanju določenih dejavnosti oziroma obisku socialnega delavca doma. (ibid. 9. člen) Begunci so upravičeni do vsakodnevnih obiskov v popoldanskih urah, med vikendom so obiski dovoljeni čez skoraj cel dan. Obisk načeloma poteka v prostoru ob recepciji, izjemoma lahko tudi v prosilčevi sobi, na podlagi izdane dovolilnice. Vsak obiskovalec dobi identifikacijski dokument, ki ga mora imeti v času obiska na vidnem mestu. (ibid. 10. člen) Lahko bi rekli, da časovna omejitev za obiske malo spominja na bolnišnice ali pa zapore, kjer moraš predhodno podati lastne podatke, koga želiš obiskati, na koncu pa imaš tudi odmerjen prostor in čas za potek druženja.

Mladoletniki brez spremstva lahko uživajo svobodo zunaj azilnega doma. Brez dovolilnice, zgolj z veljavno izkaznico prosilca, se lahko mladoletnik brez spremstva zunaj azilnega doma giba med 6. uro zjutraj in 21. uro zvečer, ob sobotah, nedeljah in praznikih pa do 23. ure zvečer. V kolikor bi želel za dalj časa zapustiti azilni dom, mu to lahko odobri zakonit zastopnik in za največ sedem dni. (Uredba o hišnem redu azilnega doma, 7. člen)

Kljub striktno določenim uram za delavnice in omejenim časom gibanja zunaj azilnega doma, pa se mladoletniki še zmeraj počutijo utesnjene in ujete. Povedali so, da težko preživljajo dneve,

ker jim je dolgčas in nenehno razmišljajo o svoji usodi in prihodnosti. Po drugi strani pa se soočajo z drugimi nastanjenimi prosilci, s katerimi se morda ne razumejo. Prav tako so izrazili željo po novih oblačilih, ker v azilnem domu dobijo samo stara oblačila, vendar pa si novih ne morejo privoščiti, ker nimajo dovolj denarnih sredstev. Denarna sredstva bi jim tako omogočila nakup raznih potrebščin, recimo obleke, da lahko izstopijo iz okvirjev stereotipa, kateri jim nalaga ponošena in slaba oblačila. Denar tako predstavlja potrebo po humanizaciji, učlovečenju in pa neko nujo, saj je pri mnogih migrantih ta denar namenjen njihovim družinam. Tako nimajo nobene denarne pomoči, prav tako pa v roku 9 mesecev po oddaji prošnje za mednarodni zaščito ne smejo delati – začaran krog. Nejevoljo so izkazali tudi nad ponujeno hrano, ki je drugačna od njihove tradicionalne, vendar je večji problem v tem, da je dobijo včasih premalo ali pa se po tej, telesno počutijo slabo zaradi njene drugačnosti in slabše kvalitete. (Slovenska filantropija, 2009)

Po vsem naštetem, bi lahko z gotovostjo trdili, da tako Center za tujce, kot azilni dom spadata med totalne ustanove. Oba imata poudarjene vsaj tri značilnosti totalnih institucij, ki so: »zaprtost pred zunanjim svetom, racionalizacija vsakdanjega življenja in organizacijska birokratizacija.« (Mali, 2006: 21)

3.3 Dijaški dom kot alternativa

Strokovna socialna delavka je povedala, da so mladoletniki z mednarodno zaščito v Sloveniji večinoma nastanjeni v dijaškem domu v Postojni ali v Novi Gorici. Sprva je nastanitev v dijaških domovih bil zasnovan kot enoletni »pilotni« projekt, ki se je uradno junija 2017, zaključil. Vlada ta projekt vidi kot primer dobre prakse v Sloveniji, zato so sklenili da projekt nadaljujejo samo v Postojni in sicer do konca leta 2018, ko se bodo morali domisliti sistemsko dovršeno nastanitev in obravnavo mladoletnikov brez spremstva. Ob evalvaciji za uspešnost projekta, je bilo zaznati pomanjkljivost pri koordinaciji dela, strokovni usposobljenosti zaposlenih, ki je pri tem delu še kako zelo pomembna, in pa pomanjkljivosti pri nastanitvi težavnejših mladoletnikov.

Statistika nam poroča, da je v tem enoletnem pilotnem projektu, bilo skupno nastanjenih 90 mladoletnikov brez spremstva, tako v Novi Gorici kot v Postojni. Novogoriški dijaški dom je imel 25 mladoletnikov brez spremstva, od tega je dom zapustilo 12 mladoletnikov. Medtem ko je bilo v Postojni nastanjenih 65 mladoletnikov, samovoljno pa ga je zapustilo 51. (Primorske novice, 2017)

Dijaški dom Postojna ima kapacitete:

»za 28 mladoletnikov /.../, tam okoli 20 jih je pa zmeraj.« (strokovna delavka v azilnem domu, 1.2.2018)

Ta vrsta nastanitve jim nudi:

»24 urno oskrbo, dobi materialno oskrbo in vse.« (strokovna delavka v azilnem domu, 1.2.2018)

Veliko otrok brez spremstva je zapustilo svojo nastanitev. Na tem mestu se je smotrno vprašati, kam so šli? Kje se nahajajo sedaj? Ali so odšli naprej in je odhod zanje nenazadnje le najboljša rešitev?

Lahko bi rekli, da je nastanitev dijaških domovih vendarle boljša rešitev kot nastanitev v azilnem domu, pa vendar še ni povsem zadovoljiva. V Veliki Britaniji so imeli dober primer prakse pri nastanitvi mladoletnikov brez spremstva v napol neodvisno namestitev. To je pomenilo, da so bili nameščeni v samostojno enoto, kjer so imeli socialno delavko, ki jim je bila na boljo 24 ur. Za takšno namestitev so poskrbele nevladne organizacije in ne vladna služba. (Humphries, 2005; slovenski prevod Zorn)

Dijaški dom Postojna ima tako ločeni nadstropji kjer nastanijo fante in dekleta. Vselej so jim na voljo tam zaposleni kader.

»Zaposlenih je 13 oseb in delajo 24 ur. Tam ga sprejmejo, mu pokažejo sobo in grejo hitro čez pravila, kjer je še prisoten prevajalec in zakonit zastopnik in se ga nastani.« (strokovna delavka v azilnem domu, 1.2.2018)

Načeloma se skrbnikom taka vrste nastanitve zdi relativno primerna, vendar se tudi tukaj najde nekaj pomanjkljivosti.

»Premajhna priprava šole, separacija fantov, težko se naučijo jezika, če so ves čas skupaj. Postojna je majhen in dolgočasen kraj za mlade fante, ne ve se, kaj bo po koncu enoletnega projekta.« (skrbnik 1, 8.6.2017)

Včasih so mladoletnike nastanili tudi v kriznih centrih, ki niso bili primerni, ker so ti namenjeni drugi skupini otrok, prav tako pa kader ni bil ustrezno usposobljen. Nastanitev v kriznem centru je z zakonom določena, da lahko traja največ tri tedne, ti mladoletniki pa so bili tam nastanjeni tudi po več mesecev. Tudi integracijske hiše niso bile primerne nastanitve, zaradi odsotnosti strokovne podpore in pomoči ter pomanjkanja intenzivne oskrbe.

Pilotni projekt je trenutno v fazi evalvacije in ni popolnoma primeren za nastanitev vseh mladoletnikov. Zaradi različne zrelosti, preteklih dogodkov in drugačnih potreb, različnim mladoletnikom ugaja različni tip nastanitve.

»Enim tako ustreza tip dijaškega doma, drugim stanovanjske skupine, nekateri so tako zreli, da jih neka pravila dijaških domov omejujejo.« (strokovna delavka iz Slovenske filantropije, 18.6.2017)

Uradna spletna stran tega omenjenega dijaškega doma, ima sicer zapisano, da je skupna kapaciteta 350 postelj, ki se porazdelijo v dvo- in trosobne postelje. Pa vendar je begajoč zapis, da je 122 postelj namenjenih za potrebe dijaškega doma, ostale postelje pa so razpoložljive v namen mladinskega hotela, študentskega doma in delavcem. (Dijaški dom – Srednja gozdarska in lesarska šola Postojna) Ker mladoletniki brez spremstva tako ne spadajo v kategorijo dijakov in študentov, ali pomeni da koristijo postelje v namen mladinskega hotela? Ali je tudi tukaj začutiti nekaj prikritega sramu? Sicer je na spletni strani objavljen kratek članek pogostitve in namestitve mladoletnikov brez spremstva v dijaški dom leta 2016, uradno pa nimajo nikjer predstavljene kapacitete za nastanitev teh otrok in mladoletnikov.

Širom EU imajo različne alternative nastanitev za eno izmed najranljivejših skupin populacije, Slovenija pa ima zgolj eno. Tudi raziskave so pokazale, da je uporaba drugih alternativ premalo aktualna in veliko premalo uporabljena. V Belgiji so tako razvili dobro alternativo imenovano »Family Units«. Sicer gre za nastanitev otrok skupaj z družino, ki pa so pod nadzorom nekakšnih trenerjev postavljenih iz strani Immigration Office, kateri sodelujejo z odvetniki, lokalnimi šolami in otroškimi organizacijami. Te alternative lahko družba in druge mednarodne

organizacije razumejo kot dovoljenje za prebivanje in svobodno gibanje otrok v skupnosti, medtem ko se rešuje njihov status. Medtem imajo otroci možnost šolanja, uporabe zdravstvenih storitev in so združeni skupaj z družino, v kolikor so z njo prišli. V Sloveniji imamo tako alternativo nastanitve otrok v centrih za otroke (npr. dijaški dom), kjer pa še zmeraj prihaja do omejitve svobodnega gibanja in vprašanja, kako najti in jih podpreti v aktivnostih, ki bi bile zanje primerne predvsem v psihološkem smislu. (QCEA, Mossou, 2017: 17-18)

4. ŠOLSTVO IN IZOBRAŽEVANJE

Zakon o osnovni šoli (ZOŠ) podaja cilje osnovnošolskega izobraževanja. Gre za zagotavljanje splošne izobrazbe vsem prebivalcem, kjer se otroci učijo pismenosti, čustvenega, spoznavnega in duhovnega razvoja, imajo možnost učenja tujih jezikov, učenja in spodbujanja o zdravem načinu življenja, vzgajanja za medsebojno strpnost, spoštovanje sebe, drugih ter človekovih pravic, samo izobraževanje pa traja skupaj devet let. Po devetih letih, če učenec uspešno konča zadnji razred, dobi osnovnošolsko izobrazbo. (Zakon o osnovni šoli, 1.-2. člen) Izobraževanje poteka v slovenščini, izjema je italijanska narodna skupnost in pa dvojezične osnovne šole. (ibid. 6. člen) »Tuji državljani oziroma osebe brez državljanstva, ki prebivajo v Republiki Sloveniji, imajo pravico do obveznega osnovnošolskega izobraževanja pod enakimi pogoji kot državljani Republike Slovenije.« (ibid. 10. člen) Mladoletniki, mlajši od petnajst let, so vključeni v osnovnošolski izobraževalni sistem. Zaradi nastanitve, ki je v glavnem locirana v Ljubljani in okolici, so:

»[...]mladoletniki brez spremstva v procesu osnovnošolskega izobraževanja v večini na osnovni šoli Livada v Ljubljani. Tam imajo do 90% samo takih otrok iz Azilnega doma.« (ravnatelj, 7.6.2017)

V nadaljevanju zakon tujcem daje možnost, da so lahko prvo leto po vpisu v določeno osnovno šolo ob koncu šolskega leta neocenjeni in lahko še zmeraj napredujejo v višji razred. (Zakon o osnovni šoli, 69. člen) Mladoletniki brez spremstva in nasploh vsi otroci imajo pravico do uživanja posebnega varstva ter zaščite in to zadeva tudi šolstvo. Posebne ugodnosti uživajo prvo leto vključitve v osnovnošolski sistem, potem so izenačeni z ostalimi slovenskimi otroci. Če govorimo o dotičnih otrocih, ki so obiskovali osnovno šolo prej omenjenega ravnatelja, so bili vključeni v sistem izobraževanja prvo leto. Kot prej rečeno so lahko uživali posebne ugodnosti.

»Trenutno so prvo leto tukaj in ostanejo do konca šolskega leta neocenjeni. Razen morda pri športni vzgoji, kjer lahko pridobijo oceno.« (ravnatelj, 7.6.2017)

A kaj kmalu naletimo na kup ovir, pred katerimi se znajdejo otroci begunci. Slednji se tako soočajo z neznanjem slovenskega jezika, pomanjkanjem potrebne in ustrezne dokumentacije,

nepoznavanjem okolja ter kulture, neraziskanim socialnim prostorom itd.

Zavod Republike Slovenije za šolstvo je v pomoč tem otrokom, da se lažje vključijo v izobraževalni sistem na osnovnošolski ravni, podal predloge učiteljem in šolam, ki predvidevajo da: se otrokom tujcem, ki imajo težave s slovenskim jezikom, pred vstopom v šolo organizira učenje jezika ter da se slednje v stopnji in obsegu prilagodi potrebam posameznega otroka. Pri samem ocenjevanju mora učitelj upoštevati otrokovo znanje slovenskega jezika in ga na podlagi tega tudi ustrezno oceniti v skladu z določili pravilnika. Sama skrb učenja otrok slovenskega jezika pa mora biti domena vseh strokovnih delavcev. Podanih je tudi nekaj priporočenih predlogov: da se najprej ugotovi otrokovo predznanje jezika, da se na podlagi tega prilagodi pouk in sam potek dela ter da se posebej zanj izdela individualni program dela pri predmetih, kjer je to potrebno. Če je potrebno, se organizira tudi dodatna pomoč za učenje jezika v raznih oblikah (individualno, skupinsko, dopolnilni pouk, obvezne vsebine, interesne dejavnosti), ki naj jih vodi učitelj razrednega pouka ali učitelj slovenščine, ki hkrati spodbuja še medkulturni dialog. Otroku se lahko zagotovi tudi izražanje, in v kolikor je to mogoče, tudi spodbuda za branje knjig in literature v njegovem maternem jeziku. Da bi lahko ohranil boljši stik z njegovo kulturo, se otroka vzpodbudi, da v interesnih dejavnostih svojo kulturo predstavi tudi drugim. (Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2009: 8-10)

Mladostnik brez spremstva, ki je v Slovenijo prišel na sredini njegovega izobraževanja, naj bo to osnovnošolskega ali srednješolskega, bi se mnogim birokratskih zapletom lahko izognil, če bi s seboj prinesel vsaj listino o deloma opravljenem izobraževanju, s čimer bi lahko dokazal do sedaj opravljene razrede, letnike, semestre in izpite ter si s tem tudi skrajšal čas za ugotavljanje in testiranje obstoječega znanja. Na tej podlagi bi nato lahko nadaljeval šolanje na primerni stopnji. (Zakon o vrednotenju in priznavanju izobraževanja, 2. člen)

Vpis poteka po predpisih, zbira se potrebna dokumentacija oziroma pregleda se dokumentacija, ki je takrat na voljo, uredi se potrebno testiranje, da se ugotovi otrokovo predznanje, na podlagi katerega se ga lahko umesti v primeren razred. Za dotični primer je moj sogovorec sodeloval z mladoletniki, ki so že bili premeščeni iz ene osnovne šole na drugo, zato so ustrezno dokumentacijo že imeli. Način za njihovo umestitev je izbral takole:

»[...] Mi pa smo jih razvrstili glede na starost, kajti med svojimi vrstniki se najlažje

znajdejo in vključijo v sistem.» (ravnatelj, 7.6.2017)

Ker so na šoli šele prvo leto, so to leto opravičeni od ocenjevanja po šolskem sistemu, naslednje leto pa imajo enak kriterij kot drugi slovenski otroci. Po končanem prvem letu vključitve v osnovnošolsko izobraževanje se begunski otroci in mladoletniki brez spremstva izenačijo s slovenskimi otroci.

»Kriterij je načeloma za vse otroke enak, ocenjujejo se na enak način za enako znanje. Posebne okoliščine bi bili po zakonu deležni, če bi imeli za to odločbo.« (ravnatelj, 7.6.2017)

Odločbe za posebne okoliščine se lahko dodelijo otrokom, ki imajo zdravstvena potrdila, da potrebujejo prilagojen način izobraževanja, da lahko tega tudi uspešno zaključijo. Tukaj se poraja vprašanje ustreznosti zakonov glede na nadaljevanje izobraževanja. Otroci, ki so sicer vključeni v višje razrede, kjer je snov težja in obsežnejša, morda zaradi pomanjkanja znanja slovenskega jezika ne bodo uspeli dohajati programa. Kriterij za razumevanje in ocenjevanje pa je enak za vse.

Ravnatelj in učiteljica za dodatno učno pomoč sta povedala, da otroci niso asocialni, na kar bi lahko vplivali različni dejavniki, da pa so veliko bolj aktivni in družabni v športnih dejavnostih ter skupinskih dejavnostih. Edina prednost, do katere so upravičeni otroci z mednarodno zaščito, so dodatne ure za učenje slovenskega jezika. Prejemajo veliko ur za dodatno učenje slovenskega jezika. V tem času jih želijo pripraviti na čim boljše razumevanje in uporabo slovenskega jezika.

»[...] Slovenska filantropija, ki nudi tem otrokom trikrat na teden po dve uri v popoldanskem času ure slovenščine, [...] Jaz jih nudim učno pomoč v torek in četrtek v popoldanskem času dve uri pomoči, dobivajo pa še dodatno učno pomoč v dopoldanskem času (po zakonu) [...] Sedaj se učimo pisati in spoznavamo pisavo na sploh, vendar imajo kar nekaj problemov, ker vedno znova začnejo pisati v drugo smer.« (učiteljica za dodatno učno pomoč, 7.6.2017)

Na tej šoli specifično dobivajo ti štirje otroci, ki obiskujejo prvi, tretji, peti in šesti razred, v povprečju skoraj štiri dodatne ure učenja slovenskega jezika na dan. Načeloma pa se ti otroci

prvič konkretnije srečajo s slovenskim jezikom in razumljivo je, da bodo imeli nekaj težav.

»Ja, nekaj težav že imajo. Sicer so v procesu učenja slovenščine, vendar zgolj neke osnove: da, ne, hvala, zdravo... za vrstnike niso dovolj.« (učiteljica za dodatno učno pomoč, 7.6.2017)

Mladostniki, ki so prišli v Slovenijo brez staršev ali skrbnikov, in so starejši od 15 let se lahko vpišejo v izobraževalne programe za mladino, ki spadajo pod program izobraževanja odraslih. (Zakon o izobraževanju odraslih, 7. člen)

Prav tako lahko mladostniki obiskujejo brezplačne programe učenja slovenskega jezika ter seznanjanja s slovensko zgodovino, kulturo in ustavno ureditvijo, pri čemer je obseg tega programa določen na podlagi časovne odločbe o dovoljenem bivanju v državi. Tako lahko ta program traja od šestdeset do sto osemdeset ur. (Uredba o integraciji tujcev, 10. člen)

Mladolletniki, ki so starejši od petnajst let in tako niso vključeni v osnovnošolsko izobraževanje, se vključijo v program opismenjevanja. Prej se je program opismenjevanja izvajal na Cene Štuparju – Center za izobraževanje v Ljubljani, ki zajema izobraževanje odraslih, sedaj pa se izvaja na Ljudski univerzi. Program opismenjevanja traja eno leto, nato se mladolletnika testira in oceni. Po zaključenem ocenjevanju se lahko mladolletnik vpiše v srednješolske programe, kjer pa lahko naleti na težave. V kolikor so se vpisali v izobraževalni sistem za pridobitev javnoveljavne izobrazbe pa do teh brezplačnih programov niso upravičeni. (Uredba o integraciji tujcev, 16. člen)

Otrok brez spremstva lahko pri nas nadaljuje šolanje v gimnaziji ali poklicni srednji šoli. V srednje šole se lahko vpišejo državljani Republike Slovenije, Slovenci, ki so brez slovenskega državljanstva, državljani drugih držav članic Evropske unije, državljani iz držav s katerimi ima RS sklenjeno mednarodno pogodbo o izobraževanju po načelu vzajemnosti, osebe, ki imajo v skladu s predpisi o azilu pravico do izobraževanja. Vsi ostali tujci, ki se ne kategorizirajo v katero od zgoraj navedenih skupin, imajo pravico do šolanja, v kolikor ostali ne zasedejo vseh vpisnih mest. (Pravilnik o vpisu v srednje šole, 3. člen) Prijava poteka za vse enako, vsak izpolni obrazec, ki ga določi ministrstvo, in se vpiše v en izobraževalni program na izbrani šoli. Lahko se odloči tudi za vzporedno izobraževanje (ibid. 7. člen). Ob vpisu je treba priložiti tudi potrebno dokumentacijo (ibid. 11. člen), ki pa zna biti pri mladolletnikih brez spremstva pogosto

problem, saj potrebne dokumentacije nimajo s seboj.

Prva težava pri vključevanju mladoletnih beguncev v šole nastopi, ko želi skrbnik mladoletnega otroka brez spremstva vpisati v srednješolski sistem, otrok pa s seboj ni prinesel potrebne dokumentacije. V tem primeru nastopijo prvi birokratski zapleti. V veliki veličini se ti zapleti rešujejo na podlagi dobre volje posameznikov in pa dobre volje ter posluha določenih izobraževalnih ustanov in programov. (Sedlar b.d.)

Ker srednješolsko izobraževanje ni več obvezno in je velikokrat odvisno od ravnateljev, ali bodo vpisali v program izobraževanje mladoletnika, ki jezika še ne pozna dobro. Primer:

»imaš ti otroka, ki ne zna slovensko, in potem prideš ti kot skrbnik oz. zakonit zastopnik na razgovor [...] in oni imajo pred sabo nekega mladoletnika, ki je v svoji državi res obiskoval šolo, dokazila o tem nima. [...] nekatere srednje šole kljub tej situaciji odprte za tovrstno sodelovanje in so bili pripravljeni mladoletnika sprejeti v 1. letnik, kljub temu da so vedeli, da ne bo mogel spremljati pouka v slovenščini, ampak da je to tudi način, da se uči. Maš pa ravnatelje, ki bodo apriori zavrnil, dokler se ne nauči slovenskega jezika, na srednji šoli nima kaj za počet.« (strokovna delavka iz Slovenske filantropije, 18.6.2017)

Ob uspešnem zaključku srednješolskega izobraževanja dobijo potrebno dokumentacijo za nadaljevanje študija na fakultetah. Vpis na fakultete poteka enako kot za državljane Republike Slovenije.

Slovenska zakonodaja kot taka prav posebej šolanja za tujce na ravni srednješolskega in višješolskega izobraževanja v osnovi ne obravnava, zato je na tem mestu potrebna iznajdljivost mladostnikov, volja in ustrezna pomoč skrbnikov ter čut za posluh in pomoč srednjih šol oziroma višješolskih organov.

Tako se slovenska zakonodaja o izobraževanju v osnovni šoli, kot piše tudi Mikuš Kos (1999: 106-107), glede begunskih otrok dotika predvsem zakonodaje o romskih otrocih. V ta zakon bi lahko priključili tudi otroke priseljence iz drugih držav, kajti tudi oni so upravičeni do obveznega izobraževanja, vendar s tem ne dobijo enakopravnega položaja v primerjavi s slovenskim otrokom. Osnova za način dela je prilagojena slovenskim otrokom, za priseljene

otroke pa zmanjkajo posebne oblike izobraževanja, kjer bi lahko ohranjali svojo kulturo in jezik. Mladostniki brez spremstva izkusijo v Sloveniji prvo socialno srečanje z drugimi ljudmi šele v šolskem okolju. Postavljeni so v nov prostor z neznanimi ljudmi in drugače govorečim jezikom, ki ga po večini ne razumejo. Ti otroci so nato razpeti med, na eni strani pričakovanji šole in učiteljev ter sposobnostmi na drugi. Lahko rečemo, da je tak otrok stigmatiziran in vsaj v začetni fazi njegovega izobraževanja vržen v koš težko učljivega. Dodeli se mu ustrezna pomoč, ki so jo v Sloveniji razvili v obliki posebnih šol, dopolnilnega pouka, individualnega pouka in prostovoljcev, ki z njimi delajo po pouku ter jim nudijo učno pomoč. (ibid. 77-79)

Na prej omenjeni mariborski osnovni šoli štirje učenci, priseljenci iz Sirije, prejemajo poleg zakonsko določenega učenja slovenščine v obsegu dveh ur dnevno v dopoldanskem času tudi dodatni dve uri na dan v popoldanskem času. Pri dodatnih urah se izmenjujeta učiteljica za dodatno učno pomoč in pa prostovoljci Slovenske filantropije.

Za dobre učence velja, da se od njih pričakujejo visoki cilji in dobre ocene, a vendar je bolj ali manj znano, da v zahtevani obliki šole takšnega otroka brez spremstva ne bomo našli. Že na začetku imajo zaradi neznanja jezika slabši izhodiščni položaj. Otroci priseljenci, ki so prišli v Slovenijo skupaj z družinami, doma ne dobijo ustrezne pomoči, da bi lahko izboljšali svoj uspeh v šoli, kajti tudi odrasli so po večini nižje kvalificirani delavci in nimajo potrebnega znanja za pomoč svojim otrokom. (Mikuš Kos, 1999: 83) Seveda se najdejo izjeme tudi tukaj. Vsi otroci se ne soočajo s takšnimi učnimi neuspehi in so na šolskem področju zelo uspešni, a vendar po večini ne izstopajo.

Iz tega lahko sklepamo, da se lahko izhodiščni položaj otrok in mladostnikov, ki so v Slovenijo prišli brez staršev in so skrb nanje prevzeli odgovorni skrbniki, ki so na nek način novi starši, a vendar z razliko, da ne živijo skupaj. Večji nadzor nad njimi tako prevzamejo zaposleni v dijaških domovih, kjer so ti mladoletniki tudi nastanjeni. Lahko bi rekli, da se na tak način poveča možnost za izboljšanje otrokovega izhodiščnega položaja.

Mikuš Kos se v svojem delu sicer vrača v leto 1992 (2015: 56-62), ko je v Slovenijo zaradi vojne v Bosni prišlo veliko število begunskih otrok in njihovih družin. Takrat je v Sloveniji delovalo kar nekaj posebnih begunskih šol, kjer se je na začetku šolalo okoli 6000 otrok. Izmed slednjih se jih je nekaj sto v naslednjih treh letih vključilo v slovenske šole. Ne glede na njihov

takratni status in ali so bili na našem ozemlju legalno ali ilegalno, so bili deležni izobraževanja. Takšen način izobraževanja je trajal tri šolska leta, nato je prišlo do upada števila otrok in posledično zapiranja begunskih šol, zato so se ostali begunski otroci vpisali v slovenske šole. V teh begunskih ali kar »bosanskih« šolah je bilo približno 40% »učiteljev«, ki niso imeli pedagoške izobrazbe, na samem začetku pa so delali bolj kot ne prostovoljno. Kasneje so preko Ministrstva za šolstvo in šport dobili neke vrste nagrado za njihovo delo, a še to občasno in s presledki. Šolanje je imelo blagodejen učinek na vse, tako na otroke, njihove družine, učitelje in ostale zaposlene. V begunski situaciji, umiku in bežanju iz domačega okolja je prišlo do socialnega razpada. Tako begunci kot njihovi otroci, niso razumeli situacije, do katere je prišlo, niti okolja, v katerega so prišli. Zato je bila nenazadnje osemletna osnovna šola tista pozitivna stvar, neka stalnica, domačnost, vez med preteklostjo in sedanjostjo. Šola je bila tista ustanova, kjer so se otroci spet počutili sprejete, kjer so lahko ponovno vzpostavili socialno vez z drugimi. Čas so imeli ponovno strukturiran, kar je pomenilo neko določeno delo in obveznosti. Poleg socialne note je šola imela tudi drug pomen, otrokom je pomagala pri vživljanju in prilagajanju na novo okolje, prav tako pa so lahko otroci znotraj nje vzdrževali svojo kulturno in državljansko identiteto.

Poleg skrbnikov, rejnikov in drugih strokovnih delavcev lahko za otrokovo dobrobit veliko naredi tudi učitelj sam. Šola je namreč vsekakor faktor otrokove socializacije, prav tako pa v njej preživi večino časa. Mikuš Kos in druge avtorice (Končnik Gorišič, Ribičič, Makarovič, Knaflič, 1992: 118) so podale nekaj predlogov, kaj lahko stori učitelj, da se bo otrok bolje znašel v šoli in se predvsem bolje počutil. Za začetek je več kot zaželeno, da otrok dobi nekoliko več pozornosti in da učitelj pokaže razumevanja za otrokovo stisko, ga vzpodbudi za pogovor o tem, da se mu otrok odpre in da se poskušata pogovoriti o počutju v novem okolju, o morebitnih nastalih težavah ipd. Naloge in težavnost lahko prilagodi otroku na način, da v šoli ne bo doživel neuspeha, temveč bo dobil podporo in zagon za nadaljevanje dela, učitelj pa pokaže še zanimanje za otrokove interese, kjer se lahko otrok izkaže in s tem izboljša svojo podobo o lastnih zmogljivostih. Bolj kot ne je skoraj nuja, da učitelj v razredu vzpostavi prostor za solidarnost, sprejemanje in razumevanje tega otroka. Izrednega pomena je tudi, da učitelj ostale učence navaja na otroka brez spremstva in obratno, da otrokom brez spremstva omogoči postopno navajanje na njegove nove sošolce. Pomembno je, da se učitelj pravilno odzove na

morebitne konflikte, ki lahko nastanejo zaradi otrokove nacionalnosti, in ga hkrati zaščiti, če postane žrtev preganjanja in odklanjanja. Otroka naj vzpodbuja, da pripoveduje o svojem domačem kraju in doživljanju ter poudarja strpnost in odpravlja negativna stališča o določenih narodnostih.

Ravnatelj je na tej točki povedal, da je ne glede na poreklo otroka kriterij za vse enak. Lahko pa je učitelj kot posameznik tisti, ki prilagodi okoliščine glede na samo situacijo.

Če povzamemo, situacija glede šolanja otrok brez spremstva v Sloveniji je več kot neurejena in drugačna kot v preteklosti. V današnjem času nimamo posebej urejenih šol za begunce, temveč se morajo vključiti v slovenske šole, v kolikor se želijo šolati oziroma nadaljevati šolanje ali študij. V kolikor bi kot v preteklosti, begunce umeščali v posebne kampe, bi zanje to pomenilo segregacijo od okolja, in še dodaten problem pri vključitvi vanj. Prav tako pa ti begunski otroci niso iz enotne skupine, ker prihajajo iz različnih držav, zato bi tudi v tem primeru potrebovali različne pristope in različne jezike za sporazumevanje. Uzelac (2009a) je pred nekaj leti podala ugotovitve svojih raziskav in povedala, da slovenska zakonodaja in šolstvo nasploh nimata razvitih ali urejenih ustreznih programov, ki bi otrokom brez spremstva in drugim begunskim otrokom omogočila lažjo vključitev v redni šolski sistem izobraževanja. Prav tako je posledično vprašljiva tudi ustreznost usposobljenega kadra za delo s takšnimi otroki. Glede na majhno število begunskih otrok nasploh se najbrž za primernost usposabljanja ne namenja velike pozornosti.

»Mogoče so imeli sestanek, da so se pozanimali, od kod otrok prihaja, vendar bi ta usposabljanja morala biti zares intenzivna. Potrebni je veliko znanj.« (strokovna delavka Slovenske filantropije, 18.6.2017)

Kako pa je s tem danes, nekaj let kasneje? Prav posebnih programov namenjenih temu ni, vendar so otroci deležni velikega števila dodatnih ur za učenje slovenskega jezika, v pisni in govorni obliki.

5. SKRBNIK IN ZAKONIT ZASTOPNIK

5.1 Zakonit zastopnik

»Ko mladoletnik nezakonito prečka mejo, najprej dobi zakonitega zastopnika iz krajevno pristojnega centra, ki je uslužbenec centra, ki pride na policijo, da poda namero za mednarodno zaščito. Po tem ga peljejo v azilni dom. Zakonito zastopništvo centra za socialno delo na tem mestu preneha. Takoj, ko pride v azilni dom, Ministrstvo za notranje zadeve obvesti Center za socialno delo Ljubljana Vič – Rudnik (ki je krajevno pristojen za azilni dom), da je prišel mladoletnik in potrebuje zakonitega zastopnika. Tega postavim jaz, na CSD Vič. Postavi se ga takoj, ko se da,« (strokovna delavka, ki koordinira in spremlja delo zakonitih zastopnikov na CSD Vič in zakonita zastopnica 1, 1.6.2017)

Zakon o mednarodni zaščiti tako predpisuje, da je lahko zakonit zastopnik vsak, ki izpolnjuje pogoje za skrbnika in ki se je udeležil ustreznega usposabljanja. Usposabljanje z javnimi pooblastili organizira Fakulteta za socialno delo. Vanj je vključeno pridobivanje ustreznega znanja s področja družinskega prava, socialnega dela, varstva otrokovih pravic in dolžnosti, varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin, azilnega prava ter psihologije (Zakon o mednarodni zaščiti, 18. člen). Področje družinskega prava zajema sklope skrbništva, rejništva in varstva otrokovih pravic, področje socialnega dela obsega sklope zakonodaje socialnega varstva RS, spretnost socialnega dela in upoštevanje načela največje otrokove koristi, medkulturne, rasne in druge značilnosti kultur ter zagovornišvo otrok v medkulturnem prostoru. Področje varstva človekovih pravic, temeljnih svoboščin in azilnega prava zajema sklope varstva človekovih pravic ter mednarodno zaščito človekovih pravic, zakonodajo EU in mednarodno zaščito ter mednarodno zaščito v RS. Usposabljanje na področju psihologije vključuje sklope razvojne psihologije in načine dela z otroci. Ter nenazadnje, eno glavnih področij, delo z mladoletniki, ki zajema značilnosti mladoletnikov, načela dobre prakse pri delu z mladoletniki in standarde za zakonite zastopnike mladoletnikov. (Uredba o načinu izvajanja zakonitega zastopanja mladoletnikov brez spremstva ter načinu zagotavljanja ustrezne nastanitve, oskrbe in obravnave mladoletnikov brez spremstva zunaj azilnega doma ali njegove

izpostave, 7. člen) V kolikor bi se povečal obseg mladoletnikov brez spremstva, zakonitih zastopnikov pa ni zadovoljivo število, Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti objavi javni razpis za pridobivanje kandidatov. Ustrezne kandidate, ki izpolnjujejo kriterije za zakonite zastopnike, povabi na usposabljanje. (ibid. 5. člen)

Prvo usposabljanje traja 40 ur in če je uspešno, Fakulteta za socialno delo izda potrdilo o usposobljenosti za zakonitega zastopnika. V nadaljevanju mora zakonit zastopnik vsake tri leta opraviti dodatno usposabljanje, v obsegu 8 ur. Nanj ga povabi ministrstvo, pristojno za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, ustrezno potrdilo pa nato ponovno izda Fakulteta za socialno delo (ibid. 6. člen).

Pristojno ministrstvo vodi evidenco usposobljenih zakonitih zastopnikov in enkrat letno preveri, ali še vedno izpolnjujejo pogoje, da lahko opravljajo to funkcijo. V kolikor zakonit zastopnik ni več usposobljen za to funkcijo in odkloni potrebno usposabljanje ali pa je funkcijo opravljal slabo ali izven zahtev, ga pristojno ministrstvo izbriše iz evidence, prav tako ga lahko na njegovo željo odstrani s seznama. (ibid. 8. člen)

Zakonit zastopnik svoje naloge opravlja na način, da zastopa mladoletnika brez spremstva v procesu pridobivanja mednarodne zaščite, prav tako pa na področju varovanja zdravja, izobraževanja, varovanja premoženjskih pravic in koristi ter pri zagotavljanju pravic na področju sprejema, vse do končne izdane odločitve v postopku pridobivanja mednarodne zaščite. (Zakon o mednarodni zaščiti, 16. člen)

Zakonit zastopnik se z mladoletnikom srečuje znotraj azilnega doma oziroma sedaj v prostorih dijaškega doma Postojna, število obiskov pa prilagodi glede na potrebe. Skupaj z mladoletnikom ureja vso potrebno dokumentacijo.

»Varujem mladoletnikovo zdravje, kar pomeni, da sem poleg v vseh zdravstvenih postopkih, varujem njegovo premoženje in koristi, povezane z navedenim, varovanje pravic, povezanih z izobraževanjem, kar pomeni, da ga vpisujem v vse izobraževalne programe, varujem njegove pravice v postopkih mednarodne zaščite, kar pomeni, da sem poleg v vseh uradnih postopkih v zvezi s tem.« (zakonita zastopnica 2, 6.6.2017)

Za razliko od skrbnika je zakonit zastopnik za svoje delo plačan v obliki nagrade. Ura njegovega dela je vredna dvajset evrov, prav tako lahko zahteva povrnitev potnih in materialnih stroškov. (Pravilnik o nagradi in povračilu stroškov zakonitim zastopnikom mladoletnikov brez spremstva, 2.-3. člen)

Zakonit zastopnik lahko naenkrat zastopa največ tri mladoletnike, izjemoma, kadar ni na voljo dovolj razpoložljivih zakonitih zastopnikov, pa največ pet. (Uredba o načinu izvajanja zakonitega zastopanja mladoletnikov brez spremstva ter načinu zagotavljanja ustrezne nastanitve, oskrbe in obravnave mladoletnikov brez spremstva zunaj azilnega doma ali njegove izpostave, 2. člen)

V trenutku, ko mladoletnik brez spremstva dobi pozitivno izdano odločbo za pridobitev mednarodne zaščite, funkcija zakonitega zastopnika preneha, mladoletniku pa se dodeli skrbnik. Obstaja sicer možnost da zakonit zastopnik prevzame skrbništvo, kajti:

»CSD vpraša, če bi bil še naprej njegov skrbnik. Osebnost sem skrbništvo prevzela, ker se mi zdi, da je to v otrokovo največjo korist.« (zakonita zastopnica 3, 5.6.2017)

V kolikor mladoletnik brez spremstva pri prečkanju državne meje in v trenutku, ko ga ujame policija, ne poda namere za podajo prošnje za mednarodno zaščito, ga namestijo v Center za tujce, kjer nad njim prevzame nadzor zakonit zastopnik iz Centra za socialno delo Postojna. Nato se ureja vse potrebno za deportacijo, v kolikor si mladoletnik ne premisli in na koncu ne poda prošnje za mednarodno zaščito. Lahko pa se zgodi, da mladoletnik državo zapusti že med postopkom in do dodelitve zakonitega zastopnika sploh ne pride. Intervjuvane zakonite zastopnice svojo funkcijo opravljajo od dveh do štirih let, v teh letih pa so zastopale od 14 do 26 mladoletnikov brez spremstva. Ob odobritvi mednarodne zaščite zakonit zastopnik skrbniku preda ustrezne informacije in zaključi s svojo funkcijo.

Skrbnik prevzame to častno funkcijo, ki za razliko od funkcije zakonitega zastopništva ni plačana.

5.2 Skrbnik

Mladoletniki brez spremstva, ki pridejo v Slovenijo, so vendarle otroci, in ker s seboj ne pripeljejo starejših oseb, ki bi lahko skrbele zanje, je zato potrebno, da se jim takšna odgovorna oseba postavi. Za mladoletnike brez spremstva v Sloveniji skrbništvo kot tako ni posebej opredeljeno s posebnim zakonom, temveč je enak kot za slovenske otroke. Ureja ga Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (v nadaljevanju ZZZDR). Mladoletniku brez spremstva mora biti dodeljen in postavljen skrbnik takoj, ko se mu uspešno odobri in zaključi postopek za mednarodno zaščito.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih pravi, da je skrbnik lahko oseba, ki ima »osebne lastnosti in sposobnosti, potrebne za opravljanje dolžnosti skrbnika in ki privoli, da bo skrbnik«. (ZZZDR, 180. člen) Podrobnejših opredelitev, kaj natanko so te osebne lastnosti in sposobnosti, ni. Posebej pa je opredeljeno, kdo ne more opravljati skrbniške funkcije. Skrbnik tako ne more biti oseba, ki ji je bila odvzeta roditeljska pravica, ki nima poslovnih sposobnosti, katere interesi so v navzkrižju z varovančevimi, in pa oseba, ki glede na osebnostne lastnosti in v razmerju z varovancem ali njegovimi starši, ne bo pravilno opravljala svojih dolžnosti. (ibid. 181. člen) Načeloma center za socialno delo upošteva tudi želje varovanca in za njegovega skrbnika postavi njegovega bližnjega sorodnika, v kolikor je to mogoče in če ni v nasprotju s koristmi varovanca. (ibid. 182.-183. člen) Center za socialno delo lahko poda tudi odločbo, da bo oseba sama svoj skrbnik, v kolikor pa postavi skrbnika, mu lahko ta omeji pravice in s tem mladoletniku brez spremstva poda možnost, da določene naloge opravi sam. (ibid. 185. člen) Kolikor je znano se takšne prakse v Sloveniji v primeru begunstva ne poslužujemo, kajti nenazadnje je to otrok, ki je prišel na tuje ozemlje, v drugačne pravne okvirje, zakone, pravice in dolžnosti, ki jih ne pozna, prav tako pa ima v prvi vrsti tudi jezikovne težave v smislu razumevanja jezika in pri razumevanju celotnega postopka.

Skrbnik lahko s privolitvijo centra za socialno delo odda mladoletnika v vzgojni zavod ali v dijaški dom, mladoletnika lahko izpiše iz izobraževalnega sistema (v kolikor ta ni v osnovnošolskem sistemu) ali spremeni vrsto izobraževanja in zanj izbere ustrezen poklic. (ibid. 204. člen)

Intervjuvani skrbniki so naloge skrbnika opredelili enako kot naloge staršev, vendar z razliko, da običajno ne živijo skupaj. Obseg le-teh zajema urejanje dokumentov, viz, zdravstvenega zavarovanja, vpisa in poteka šolanja, obisk govorilnih ur, zapolnitev mladoletnikovega prostega časa, morebitne pripetljaje z organi pregona, urejanje nastanitve, spremljanje mladoletnikovega napredka ipd.

»Urejam vse uradne zadeve kot npr. CSD (podajanje vlog za socialno denarno pomoč, ...), vpis v šolo, izdaja dokumenta, zdravstveno zavarovanje, viza, policija (do sedaj še nisva imela tovrstnih težav)... Z njim po potrebi obiščem zdravnika, grem na govorilne ure v šolo in dijaški dom,...« (skrbnica 2, 5.6.2017)

Slovenska filantropija, neprofitna organizacija, ki od leta 2003 poleg drugih pristojnih organov organizira skrbnike za posebne primere za mladostnike brez spremstva, ki so nastanjeni v azilnem domu, prav tako pa izvaja skrbništva za mladoletnike s statusom begunca. Zaradi tega so s pomočjo skrbnikov in mladoletnikov brez spremstva oblikovali temeljne standarde, ki bi jih moral izpolnjevati vsak skrbnik. Nastali so predvsem na podlagi potreb, ki so jih skozi povpraševanje izrazili sami mladoletniki brez spremstva, kaj bi oni najbolj potrebovali, prav tako pa so upoštevali tudi odgovore skrbnikov, če bi se v vlogi mladoletnikov znašli sami. Vsak dober skrbnik se torej zavzema, da so sprejete odločitve v otrokovo največjo korist, kar pomeni, da so odločitve sprejete na podlagi mladoletnikovega mnenja in da so pri tem vključeni vsi potrebni akterji. Njihova cilja sta zaščita in razvoj varovanca, pri čemer se upošteva otrokovo poreklo in s tem pretekle izkušnje v času pred in med potovanjem ter sam otrokov razvoj. Potrebno je izpostaviti, da mora skrbnik poskrbeti, da mladoletnik sodeluje pri odločitvah, ki posledično vplivajo nanj. Se pravi, mladoletniku je potrebno razložiti situacijo v jeziku, ki ga razume, in na način, ki je primeren njegovemu razvoju. Razumeti mora izid postopkov in znotraj tega uvideti, kje so upoštevana njegova stališča. Ne glede na rezultate postopkov, mora skrbnik mladoletniku podati in razložiti možnost pritožbe, pri tem pa biti vselej na razpolago za dodatna pojasnila. Naslednji standard, ki ga mora dober skrbnik izpolnjevati, je, da ščiti otrokovo varnost. To pomeni, da informacije, ki mu jih mladostnik zaupa, ohrani zase, razen v izjemnih primerih, kadar je ogrožena mladoletnikova varnost ali varnost nekoga drugega. Posebno pozornost mora posvečati tudi morebitni zlorabi mladoletnika ali celo trgovini z otroki, pri čemer mora izginotje mladoletnika vselej prijaviti, ne glede na okoliščine, v katerih je

izginil. Izjemnega pomena je vidik, da skrbnik vselej deluje kot zagovornik otrokovih pravic. To pomeni, da se postavi po robu tudi pristojnim službam, v kolikor te ne delujejo v otrokovo največjo korist, in je prisoten, ko se največje koristi ugotavljajo in sprejemajo. Skrbnik je za mladoletnika zmeraj kontaktna oseba in oseba, ki povezuje druge akterje z otrokom. To pomeni, da je skrbnik kontaktna oseba za komunikacijo z odvetniki, socialnimi delavci, učitelji, organi za priseljevanje ipd. Prav tako skrbnik mladoletniku pomaga pri razvoju odnosov z drugimi ljudmi in pri lažji integraciji v skupino, ki otroku daje občutek pripadnosti. Pri svojem delovanju išče in izvaja pravočasne dolgotrajne rešitve, pri čemer se zavzema za ponovno združitev mladoletnikove primarne družine in za vrnitev v izvorno državo, v kolikor je to v otrokovo najboljšo korist. Njegova naloga je tudi, da mladoletnika pripravi na samostojno življenje, ko ta postane polnoleten, in da ga opozori na predvidljive spremembe. Izjemnega pomena je, da skrbnik vselej ravna spoštljivo in na način, ki ne prizadene otrokovega dostojanstva. Otroku naj nudi možnost odprtega odnosa, brez predsodkov, upoštevajoč otrokova stališča in pomisleke, ki se mu porajajo v raznih sferah. Njegov odnos naj bo skladen s tem, kakšen odnos pričakuje od mladoletnika, pri tem naj spoštuje otrokovo zasebnost in podpre mladoletnika pri izgradnji lastne identitete. Iz odprtega odnosa naj izpelje odnos, ki bo temeljil na medsebojnem zaupanju, mladoletniku pa naj da jasno vedeti, da mu je zanj mar in da se zanj čuti odgovornega. Pri navezovanju na preteklost naj ne sodi, temveč naj izkaže empatijo in čustveno ter moralno podporo. Skrbnikova naloga je tudi, da je za mladoletnika vselej dostopen, na različne načine, da imata urejene redne obiske in da sta v stiku tudi takrat, kadar za to ni posebnega razloga oziroma potrebe. Da lahko skrbnik izpolnjuje vse do zdaj naštete standarde in da je pri tem dober skrbnik, si mora predhodno pridobiti tudi ustrezno strokovno znanje in kompetence. Njegovo znanje mora tako zajemati področja otrokovih pravic, migracijsko in azilno pravo, psihologijo razvoja otroka, delovanje trgovine z ljudmi, seznaniti se mora o situaciji in življenju mladoletnika v izvorni državi ipd. Pri tem delu si postavlja izzive, razišče svoje omejitve in način za izboljšanje svojega znanja. Deluje v skladu z zastavljeno metodologijo, v kolikor bi potreboval pomoč, jo tudi poišče, pri tem pa sodeluje tudi z ostalimi sodelavci na način izmenjave izkušenj, pri čemer lahko pridobi dodatno znanje za lastno izboljšanje delovanja. (Gabaj, Uzelac, 2011: 3-18)

Te standarde so razvili predvsem za vzpodbudo skrbnikom, so sicer visoko zastavljeni cilji, a niso nedosegljivi. V kolikor bi se večina teh standardov izpolnjevala, bi s tem naredili korak v pravo smer, prav tako pa v boljše počutje in integracijo mladostnikov brez spremstva v vse sfere, v katere so vpeti.

Zakon določa, da lahko mladoletnik ob dopolnjenih petnajstih letih nekatere pravne posle sklepa sam, vendar v veljavo stopijo, ko jih potrdi tudi skrbnik. (Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerah, 203. člen) Skrbništvo nad mladoletnikom je tako v teku vse do dopolnitve polnoletnosti mladoletnika ali do trenutka, ko ta v času mladoletnosti sklene zakonsko zvezo. Prav tako se skrbniška vez konča, v kolikor mladoletnik preide v proces posvojitve ali mladoletnik postane roditelj. (ibid. 205. člen)

Velikokrat se funkcija skrbnika enači s starši, takšna besedna opredelitev pa zna biti včasih za kakšnega mladoletnika sporna, glede na razmere iz katerih prihaja. Včasih so izraz skrbnica enačili tudi z mamo, kar je zmotilo nekatere mladoletnike, saj so lahko njihove matere pobili ali pa so potem imeli tako rekoč dve materi, kar je bilo zanje sporno.

»Spomnim se kako je bilo ko so eni prevajalci besedo skrbnik prevajali kar v besedo mama. Zdaj vsak ima neko sliko mamo, je občutljiva in problematična tema.«
(strokovna delavka iz Slovenske filantropije, 18.6.2017)

Skrbniki konkretnih rednih usposabljanj nimajo. Enkrat na dva meseca imajo organiziran sestanek s strani Slovenske filantropije, pomoč pa si poiščejo tudi pri svetovalki za integracijo v azilnem dom, na Ministrstvu za notranje zadeve in pri ostalih skrbnikih. Zakonsko ni določeno, kolikim mladoletnikom so lahko v nekem določenem časovnem obdobju skrbniki, vendar so mnenja, da so zares predani lahko le enemu otroku naenkrat. Njihova funkcija se zakonsko zaključi, ko otrok dopolni osemnajst let, v poprečju pa intervjuvani skrbniki svojo funkcijo opravljajo od osem mesecev do enega leta. Skrbnike sem tudi povprašala, kako je zastavljen njihov načrt za naprej, ko postane mladoletnik polnoleten. Kako so jih pripravljali na samostojno življenje in kako so si zamislili njun odnos v prihodnosti? Pred otrokovo polnoletnostjo imajo skrbniki tudi nalogo, da otroka naučijo in navadijo na samostojno življenje. Največ težav imajo predvsem pri učenju ravnanja z denarjem, kajti do polnoletnosti so bili upravičeni do brezplačnega zdravstva in nastanitve ali pa se je denar za plačilo tega črpal

iz proračuna RS. Svojo vlogo pri vključevanju v okolje vidijo še posebej pri učenju jezika, omogočanju letovanja, zavzemanju za pravice, če so jim le-te kršene, predvsem pa vidijo dobro izhodišče pri vzpodbujanju na vseh področjih, od aktivnosti pri športnih dejavnostih, do samostojnega komuniciranja in oblikovanju načrtov za prihodnost. Zaupali so mi, da je priprava mladoletnikov na samostojno življenje v njihovi domeni, da za to ne obstajajo določeni programi, nekaj pomoči se dobi s strani dijaških domov, kjer so po večini nastanjeni. Prav tako so povedali, da mladoletnikom dajo vedeti, da v kolikor bi potrebovali pomoč, se lahko zmeraj obrnejo nanje.

6. DUŠEVNO ZDRAVJE

Ali prinesejo otroci brez spremstva v novo okolje stare travme? Na to vprašanje so vsi strokovni delavci, s katerimi sem opravila intervju, odgovorili pritrdilno. Zelo pogosto se dogaja, da te travme kasneje še poglobijo. Vendarle so to bili otroci, ki so v Slovenijo prišli sami, torej brez staršev, skrbnikov ali odrasle odgovorne osebe. Na novem ozemlju so se srečali z neznanimi ljudmi, z novimi nastanitvami, nešteti postopki, ki jih nekateri niso razumeli, spet drugi pa so jih dobro poznali, a so le-ti bili dolgi, naporni in opremljeni z negotovimi izidi. Pravzaprav so se srečali s povsem novim svetom in popolnoma drugačnim sistemom.

Res je, da so stiske in razumevanje celotne situacije različne glede na starost in razumevanje mladoletnikov samih, a vendar imajo nekaj skupnih točk. Lahko bi rekli, da se njihove stiske kažejo predvsem pri izgubi oziroma ločitvi od ljubljenih oseb, doma in pa s pričakovanji domačih do njih, kar lahko potisne otroka v hudo čustveno nestabilnost in žalovanje. Svojo stisko lahko izkazuje tudi zaradi preteklih doživetij, povezanih z vojno, ali strahov, ki se jim vzbujajo ob dogodkih, povezanih z vojno. Kasneje, ko se znajdejo na novem ozemlju, jim dodatno stisko povzroča novo okolje, kjer ni več domačnosti, poznanih ljudi, kjer otroci in mladoletniki sploh ne vedo ali bodo lahko ostali. V kolikor jim država dodeli vsaj subsidiarno zaščito, pa se ta negotovost zgolj odloži za nekaj časa. Tukaj je nov šolski sistem in s tem novi sošolci, neznanci, s katerimi mora biti otrok v kontaktu zaradi pravnih poti ter nenazadnje nov začasni dom, kjer ni nobene poznane domačnosti. Tudi jezik je povsem nov, otrok ga ne razume in zaradi tega mu je nerodno spregovoriti. To otrokovo negotovost je mogoče zlahka opaziti, saj kot prišlek ne pozna nenapisanih pravil, kar ga lahko postavi v še bolj neroden položaj. Nerazumevanje nastale situacije lahko pri mlajših otrocih sproži večje stiske kot pri mladoletnikih. Majhen otrok tako ne bo uspel razumeti, zakaj je prišlo do vojne in je morala družina posledično bežati od doma, medtem ko obstaja možnost, da se bo mladoletnik sam odločil in odšel z vojnega območja. (Mikuš Kos *et al.* 1992: 108-109)

Obseg in intenzivnost teh stisk pa sta lahko tako pri otrocih kot tudi mladoletnikih brez spremstva odvisna od različnih dejavnikov. Otrokova stiska je odvisna od tega, ali je bil mladoletnik podvržen nasilju in v veliki večini so bili, vprašanje je zgolj v kolikšni meri. Intenzivnost stiske se lahko odraža tudi preko mladoletnikovega temperamenta, občutljivosti in

psihične ranljivost. Pri tem je pomemben faktor, kako se bo otrok uspel prilagoditi novemu okolju in kako bo vanj sprejet, pri čemer lahko pozitivna integracija prinese manjšo stisko. Nenazadnje pa se obeta možnost, da si bo, v kolikor bo integracija uspešna, otrok v bližnji prihodnosti zadal neka pričakovanja, ki mu lahko prinesejo dobre rezultate, posledično pa se s tem stiska zmanjša. (ibid. 110-111)

Stiske so neka razumljiva posledica na neugodne trenutke in doživetja ter se kažejo pri posameznikih tako na fizični kot psihični ravni. Njihovo vedenje lahko preide na nižjo raven, pogost simptom za takšno vedenje pa je ponovno močenje postelje. Glasni in nenavadni zvočni dražljaji jih lahko pripeljejo do burnih telesnih reakcij, kot so naglo bitje srca, tresenje in potenje. Svojo stisko lahko kažejo tudi preko motnje hranjenja ali motnje spanja. Fizična aktivnost se jim lahko po eni strani poveča, kar se kaže kot nemirnost, po drugi strani pa se lahko fizična aktivnost zmanjša. To se pogosto odraža kot nezanimanje za druge in okolico, opustitev neke običajne otroške ali mladostniške dejavnosti ipd. Pogosto svojo stisko izražajo z žalostjo, potrlostjo, pogostim jokom, zaprtostjo vase, z občutki nemoči in nezaupljivostjo, kar se lahko po drugi strani odraža tudi s pretirano agresivnostjo ter prepirljivostjo. (ibid. 109-110) V kolikor se znaki stisk in intenzivnost le-teh sčasoma ne umirijo oziroma zmanjšajo, lahko situacija vodi v depresijo.

Šolski otroci, predvsem v obdobju med šestim in dvanajstim letom, so bolj podvrženi učinkom duševnih pretresov kot ostali mladostniki. Zaradi odprtosti za fantazije navadno vidijo zadeve težavnejše, kot so v resnici. Svojo čustveno oporo še zmerom iščejo pri družini, saj se ne morejo zanesti na vrstnike in druge ljudi, ki jih dogodek ni čustveno pretresel. V našem primeru se lahko ti otroci obrnejo bolj ali manj na skrbnika, vendar je ključno vprašanje, koliko časa preteče, preden se lahko otrok skrbniku dejansko zaupa. Spet po drugi strani pa so lahko otroci še pretirano dejavni in oprezni. To pomeni, da ob vsakem na videz podobnem dogodku reagirajo enako. Prvi pravi socialni stik otroci navežejo v šolskem okolju, kjer lahko pride do izbuha še do takrat neznanih travm. Otroci svoje stiske kažejo na različne načine, od asocialnosti do agresivnega vedenja.

»Vidi se neka žalost v očeh, nenazadnje so bežali iz vojnih območij in bi rekla, da imajo nekaj travm. [...] bi rekla da sem opazila nekaj vedenjskih težav, ki bi lahko bila

posledica bega ja...» (učiteljica za dodatno učno pomoč, 7.6.2017)

Svojo stisko lahko izražajo tudi skozi potrto, veliko joka, žalosti, pa vse do motnje hranjenja in samopoškodovanja.

»Videli so se znaki samo-destruktivnosti – rezanje po rokah, v skrajnih primerih poskusi samomorov.« (strokovna delavka iz Slovenske filantropije, 18.6.2017)

»Opazila sem na primer v času novega leta, ko je okoli nas veliko pirotehnike, se jim kar pozna, da trznejo vsakič, ko petarda poči. Znake travmatiziranosti kažejo predvsem skozi uporno obnašanje in neupoštevanje pravil.« (skrbnica 3, 5.6.2017)

Če se ravnamo po Konvenciji o otrokovih pravicah smo jim dolžni pomagati. 39. člen tako določa pristojne organe, katerih delo je naravnano k reševanju in zdravljenju otrokovega telesnega in duševnega stanja. Tukaj je izjemnega pomena zdravljenje in okrevanje otrok, ki so v večini primerov bežali iz vojnih območij ter preživeli ilegalizirano tvegano pot v Evropo, kjer so bili podvrženi vsaj duševnim, če ne tudi telesnim grozotam, zaradi česar je pomoč še toliko bolj pomembna.

Pri premagovanju preprek in stisk se jim lahko pomaga s pogovorom. Potrebno je odpreti pogovor o preteklih dejanjih, razčistiti okoliščine in jih ozaveščati o tekočih dogodkih. Otroka je potrebno naučiti obvladovati svoja čustva kot posledico čustvenega pretresa, hkrati pa ga naučiti, na kakšne načine bo znal reševati probleme. S pravimi prijemi je potrebno otroka spodbuditi, da ozavešči dogodke, sam vodeni proces pa zna biti preko igre veliko uspešnejši. Pri tem je pomemben faktor čas, prav tako pa humor, ki sodi v proces celjenja. V sam proces je dobro vključiti tudi ustvarjalno izražanje, preko katerega otrok izraža svoja čustva. (Shapiro, 2003: 255-260) Pristope pomoči pri osnovnošolskih otrocih pa je treba razvrstiti in prilagoditi glede na razvoj in starost. Eden izmed teh pristopov je, da je otroku potrebno zagotoviti igrače, preko katerih bo lahko predelal pretekle dogodke. Pri delu s travmatiziranim otrokom, je temu potrebno urediti strukturiran vsakdan in načrte za bližnjo prihodnost. Otrok mora imeti čas za počitek, kakovostno hrano in dodatno posebno pozornost. Ena izmed metod je tudi pisanje dnevnika ali pa vzpodbuda k športnim dejavnostim. Veliko vlogo imajo socialne igre, ki nadzorujejo različne impulze, pomembno je tudi dejstvo, da je vsak strokovni delavec, skrbnik ali starš ozaveščen, da mora z otrokom ustvariti odkrit in pošten odnos. (Samec in Slodnjak,

2001: 20)

Nekoliko drugače je pri sprejemanju duševnega pretresa pri mladostnikih. Ti se nanj pogosto odzovejo podobno kot odrasli. Na začetku se kažejo znaki čustvene otopelosti in zmedenosti, motnje spanja ter telesne težave, potem pa podoživljanje dogodkov, asocialnost, izostajanje iz šole in morebitna depresija. Mladostniki, ki so bolj dovzetni za obvladovanje stresa, bodo znali pogledati na svoj položaj tudi od daleč. Razumeli bodo izvor težav, ki bodo s časom izginile, duševne pretese pa si bodo uspeli tudi razumno razložiti. V kolikor pa so mladostniki imeli težave z obvladovanjem stresa, so posledično dovzetnejši za ekstremne čustvene odzive. Če so se v preteklosti spopadali s težavami, kot so alkohol, neuspeh v šoli ipd., se bodo te težave najbrž še poslabšale. Možnost duševnega pretresa pri mladostnikih narašča sorazmerno z njihovo starostjo, kar pomeni, da ko narašča njihova starost, se s tem veča tudi možnost za duševni pretres. Zaradi tega je pomembno, da se mladostnik nauči obvladovati stres. Tehnik za obvladovanje stresa je več, sposobnost sproščanja in zdrav način življenja pa pripomoreta k boljšemu učenju obvladovanja stresa. V začetni fazi mora mladostnik dobiti tudi občutek, da je njegova zmedenost nek normalen odziv na situacijo. (Shapiro, 2003: 161-266)

Mladostnik v tem obdobju potrebuje nekoliko več pozornosti, le-to pa lahko dobi preko pogovorov, ki se navezujejo na resničnost preteklih travmatskih dogodkov, vendar je pri tem potrebno ohraniti distanco. Svojo stisko naj izraža na načine, ki mu najbolj ustrezajo, pri tem pa naj strokovni delavec, skrbnik ali starš poskusi interpretirati moteče dejavnike mladostnika. Koristna je vzpodbuda, da mladostnik naveže socialne stike, da v družbi vrstnikov izraža svoja čustva in doživetja, pri tem pa se ne sme na mladostnika s šolskim uspehom in drugimi dejavnostmi ustvarjati še dodatnega pritiska, temveč se naj te zahteve začasno zmanjšajo. Ugoden vpliv lahko ima tudi vključitev v športne aktivnosti, ki zmanjšajo napetost. Mladostnika je potrebno usmerjati v normalen tok življenja in strukturiran vsakdan, da bo ponovno začel uspešno funkcionirati v življenju. (Samec in Slodnjak, 2001: 20)

6.1 Posttravmatska stresna motnja (PTSD)

Posttravmatska stresna motnja (v nadaljevanju PTSD) je psihična motnja, ki se kaže po doživetem stresnem dogodku. Za dotične primere so to dogodki, kjer bi bili mladoletniki izpostavljeni obstreljevanju na vojnem območju ali izgubi staršev zaradi vojne. Otrok ali mladoletnik bi lahko bil tudi priča uboju, kar bi izzvalo posttravmatsko stresno motnjo. Močne čustvene reakcije so ob stresnih dogodkih normalen pojav, vendar lahko o posttravmatskem sindromu govorimo, kadar psihične posledice trajajo dlje kot en mesec in se kažejo s svojevrstno sliko. (Mikuš Kos *et al.* 1992: 19)

Posttravmatska stresna motnja se tako lahko pojavi kaj kmalu po travmi ali pa nekoliko kasneje, tudi po več kot pol leta. Pogosti spremljevalci PTSD so tudi depresija, anksioznost, fobije, zloraba alkohola in drog. (Zalar, 2009)

V primeru terorističnih dejanj je pričakovana razširjenost posttravmatskega sindroma pri otrocih in mladostnikih kar 29 odstotna. Včasih sindrom izzveni brez zdravljenja, pogosto pa je potrebna ena od oblik terapij. (Shapiro, 2003: 268)

Predvsem otroci se lahko soočijo z izkušnjo imenovano »flashback«, pri čemer otrok zelo realistično podoživi dogodek. Velikokrat se vsiljive podobe otrokom pojavljajo zvečer in ponoči, ko se otrok umiri. To lahko vpliva tudi na nespečnost, ki ima nato za posledice slabe koncentracijske sposobnosti, utrujenost in razdražljivost. Slednja lahko vodi v agresivnost in jezo, ki je pogosto težko obvladljiva. Veliko več regresivnega in agresivnega vedenja je tako zaznati pri predšolskih otrocih, kar se izraža z ponavljajočim risanjem travmatskih dogodkov. (Samec in Slodnjak, 2001: 31-33)

Tekom intervjuja z učiteljico za dodatno učno pomoč je bilo povedano, da otroci, s katerimi je delala, niso izkazovali izrazitih travmatskih stisk.

»Kar se pa tiče asocialnosti, nebi rekla da so asocialni, v bistvu so, morda je »veseli« pravi izraz, če kdo od sošolcev pristopi do njih in se potem skušajo nekaj sporazumet, vendar sami pa ne pristopijo, da bi si želeli družbe. Nekako se vedno malo potegnejo nazaj.« (učiteljica za dodatno učno pomoč, 7.6.2017)

6.2 Ocenjevanje starosti beguncev

Vsekakor se je potrebno dotakniti tudi perečega problema ocenjevanja starosti mladoletnikov brez spremstva. Kajti dokler so ti otroci mladoletni, lahko uživajo posebne ugodnosti in zaščito, ki so je deležni vsi otroci v Republiki Sloveniji. Takoj ko pa postanejo polnoletni, so obravnavani kot odrasli, brez dodatne zaščite. V kolikor so pristojni organi v dvomih glede starosti mladoletnika ali morda že odrasle osebe, odredijo ocenjevanje starosti. Sogovornica iz Slovenske filantropije je povedala, da je bila Slovenija ena izmed zadnjih držav, ki je uveljavila ta proces. Ministrstvo za notranje zadeve je tako sklenilo pogodbo s Pediatrično kliniko v Ljubljani, ki je bila pristojna za izvajanje teh ocenjevanj. Same metode niso bile določene s pogodbo, temveč so bili načini za ugotavljanje dejanske starosti prepuščeni pristojnim zdravnikom. Sicer je bila ta praksa v Sloveniji izvedena v manjšini, prav zaradi majhnega števila mladoletnikov brez spremstva, ki so vložili prošnjo za mednarodno zaščito, pa vendar so bile metode sporne. Poleg tehtanja moških testisov in preštevanja dlak, je posredno neugodna tudi metoda rentgenskega slikanja okostja. Pogosto je šlo za slikanje dlesni, zapestja in ključnice. Sama metoda ne daje točnih rezultatov oziroma lahko pri ugotovitvah pride tudi do nekajletne razlike, kar je lahko mladoletniku seveda v škodo. Izjemna škoda nastane, v kolikor mladoletniku napačno določijo starost in je ta nad osemnajst let, prav tako pa so rentgenski žarki zelo škodljivi. Pediatrična klinika zaradi tega naj ne bi več uporabljala takšnih metod in praks. Za ocenjevanje starosti so iz tega razloga v procesu iskanja novih načinov, vsekakor pa ne bodo opustili samega ocenjevanja starosti, kar je po mnenju sogovornice tudi pravilno.

»Trenutno je zdaj tako, da Pediatrična klinika tega več ne izvaja in išče nove rešitve. Slovenija tega ne bo opustila, ampak to je področje, ki je zelo občutljivo.« (strokovna delavka iz Slovenske filantropije, 18.6.2017)

Takšno tezo zagovarja predvsem iz razloga, da je lahko v to prisiljen nekdo, ki je dejansko veliko preko meje polnoletnosti, a se izdaja za mladoletnika. Iz tega razloga njegova nastanitev, recimo v dijaškem domu, ne bi bila primerna za ostale varovance, stare petnajst ali manj let.

V kolikor bi mladoletnik ali njegov zakonit zastopnik zavrnila takšen pregled, po zakonu avtomatsko velja za polnoletnega. Lahko pa kljub opravljenemu zdravstvenemu pregledu še zmeraj ostane dvom, ali je prosilec mladoleten ali polnoleten, vendar se po zakonu potem tretira

kot mladoletnik. (Zakon o mednarodni zaščiti, 17. člen)

Ne samo, da so takšna ocenjevanja iz mnogih vidikov etično sporna, prav tako takšne metode niso dovolj natančne, da bi pravzaprav mladoletniku lahko bile v pomoč. Pri rezultatih lahko pride tudi do nekaj let odstopanja, ki lahko še zmeraj mladoletno osebo potisne v položaj odrasle, pri čemer izgubi vse ugodnosti in zaščite, ki bi jih v tistem trenutku potreboval.

6.3 Tihotapstvo in trgovina z ljudmi

Še en pomemben dejavnik, ki lahko mladoletnika poškoduje je tihotapstvo in trgovina z ljudmi. Tako tihotapstvo zajema področje novačenja in prevoza na nezakonit način čez mednarodne meje, trgovina z ljudmi pa izkoriščanje oseb s pomočjo grožnje, uporabe sile in prisile, ugrabitve, goljufije ter izsiljenega soglasja, izkoriščanja v namen prostitucije in drugih oblik spolne zlorabe, prisilnega dela, suženjstva, služabništva, preprodajo organov ipd. (Zakon o ratifikaciji protokola za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi, zlasti žensk in otroki, ki dopolnjuje Konvencijo združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu, 3. člen) Mladoletniki se najbrž sploh ne zavedajo, da so del procesa tihotapljenja že, ko se s prevozi ilegalno tihotapijo v državo, kasneje pa bodo morda morali svojo pot odplačati na različne načine in tako zapadejo še v trgovino z ljudmi.

»Dogaja se, da nekdo omogoči nekomu pot v državo in potem moraš to pot odplačati, kakor se določi, prostitucija, beračenje. Lahko je tudi oblika izsiljevanja, da v kolikor nekdo ne bo storil to, kar mu bo naročeno, mu/ji bodo pobili družino. Dogaja se, da tudi kakšni fantje, ki potrebujejo denar, da se prostituirajo, da lahko gredo naprej.«
(strokovna delavka iz Slovenske filantropije, 18.6.2017)

Morda zanje to ni toliko sporno, dokler se zavestno ne odločijo, da bodo za neko določeno korist počeli stvari, ki jih v prvi vrsti ne želijo. Sogovornica je še dodala, da se najde nekaj mladoletnikov, ki opravljajo težka, izkoriščevalska dela ali prodajajo spolne usluge, da bi zaslužili dovolj denarja, s katerim bi si priskrbeli lažni potni list in odšli v druge kraje, ali pa denar pošiljajo domov, ker so starši v izvorni državi odvisni od njih. V širšem kontekstu se res morda sami odločijo za takšne poteze, vendar če pogledamo ožje in globlje, vidimo, da so v

takšna dejanja prisiljeni. Tako je pri tihotapstvu velik problem, da so tihotapci neposredni, kar je direktni rezultat evropske migracijske politike, vse skupaj pa je povzročilo ravno zaprtje mej. To pomeni, bolj kot so meje zaprte in težko prehodne, večji je porast tihotapstva. Ker pa je to na nek način še vedno najlažji način za prečkanje mej in ker je to ilegalna dejavnost, je porast takšnih zlorab ogromna.

Naš sistem mladoletne migrante na nek način zavaruje - z upravičenostjo bivanja v dijaških domovih do polnoletnosti, s pomočjo financiranja iz proračuna RS. Prav tako so upravičeni do vsakodnevnih obrokov hrane, dodeljen jim je skrbnik, ki je zanje neke vrste starš, in v njihovem imenu ureja vso potrebno dokumentacijo. Mladoletniki s statusom begunca ali s statusom subsidiarne zaščite so upravičeni do denarne socialne pomoči, ki jim za začetek nudi nekaj denarja, s katerim si lahko privoščijo oblačila, hrano in druge potrebščine, hkrati pa se njihov položaj izenači s položajem slovenskih otrok. Stvari se nekoliko spremenijo in izostrijo ob polnoletnosti begunca, ko je ta še nekaj časa upravičen do sofinanciranja pri zasebni nastanitvi, vendar pa višina denarne socialne pomoči potem skoraj več ne zadostuje za poravnava stroškov položnic, hrane in drugih stvari, ki jih vsak posameznik potrebuje. V kolikor ima težave pri iskanju zaposlitve, se lahko veliko hitreje znajde v položaju kjer opravlja delo na črno, ali pa v kakšnem prisilnem delu. Zato mi je sogovornica iz azilnega doma zagotovila, da takoj po nastanitvi mladoletnikov in žensk, z njimi opravi razgovor, kjer jih informirajo vse v zadevi s trgovino z ljudmi.

»Ta razgovor je namenjen temu, da se prosilcu poda informacije kaj sploh je trgovina z ljudmi, kajti oni velikokrat ne prepoznajo da so žrtve te trgovine, če njemu doma rečejo, da naj gre recimo v Nemčijo zaslužiti denar in ga naj pošilja domov. Da je to ena vrsta prisile, da ni to samo spolno izkoriščanje, da so tudi trgovine z organi, da je tudi prisilno delo. Oni teh stvari ne vedo, zato jih tudi ozaveščamo kaj lahko naredijo, v primerih prisilnih porok, da je nekdo prodan.« (strokovna delavka v azilnem domu, 1.2.2018)

To je projekt, kateri vključuje nekaj tematik za informiranje beguncev takoj ob prihodu v azilni dom. Nekaj nevladnih organizacij in nevladnikov se ne strinja, da se taki razgovori opravljajo takoj, strokovna delavka v azilnem domu pa to zagovarja.

»Pri mladoletnikih smo se odločili za to, da jim damo čim več informacij takoj. Ker če smo se odločili da jih informiramo kasneje, se je zgodilo da jih v 24 urah ni bilo več. Ta razgovor ni tako na »hard«, ampak samo tako, da imajo kontaktne točke, pač o pasteh. Kaj je tihotapec, kaj je sprovajalec, kaj sploh je trgovina z ljudmi, ker jih veliko niti ne ve. To je tak razgovor, ki traja nekje pol ure.« (strokovna delavka v azilnem domu, 1.2.2018)

7. ZAPOSLOITEV

Otroci brez spremstva, ki v Sloveniji ostanejo dalj časa in se uspejo relativno dobro vključiti v sistem, se slej kot prej srečajo s prvo zaposlitvijo. Mladolletniki, ki so bili vključeni v slovenski sistem šolanja, se uspejo vsaj nekoliko naučiti slovenskega jezika in izpopolniti že obstoječe znanje, medtem ko imajo nekoliko večje težave mladolletniki, ki v slovenski sistem šolanja niso bili vključeni. Tako lahko na primer v Slovenijo pride mladolletnik, ki je uspel v državi, kjer je prej prebival, zaključiti osnovno šolo, nato pa šolanja več ni želel nadaljevati. Takšnega mladolletnika lahko od polnoletnosti, ko bo izgubil pravico do zakonitega skrbnika in bo moral poskrbeti sam zase, loči le nekaj let. Vsi tujci, tako odrasle osebe kot mladolletniki brez spremstva in ostali otroci, so upravičeni do programa opismenjevanja, ki je lahko za različno dovzetne ljudi različno uspešen.

Načeloma se zaposlujejo »otroci« ki že dosežejo starost 18 let, ker večini primerov šolanje traja vsaj do polnoletnosti. V nadaljevanju bom za potrebe tega poglavja besedno zvezo »mladolletnik brez spremstva« zamenjala s terminom »odrasla oseba«.

V Sloveniji se lahko po zakonu zaposlujejo tudi tujci. Prost dostop do trga dela imajo vsi prosilci za mednarodno zaščito, na trg dela pa se lahko vključijo devet mesecev po vložitvi prošnje za mednarodno zaščito. (Zakon o zaposlovanju, samozaposlovanju in delu tujcev, 6. člen)

Pravica do dela in zaposlitve je tako za begunce oziroma osebe s priznano pravico do mednarodne zaščite osnovna pravica. (Zakon o mednarodni zaščiti, 90. člen)

Tujcu se lahko izda soglasje za enotno dovoljenje za namen zaposlitve pod pogojem, »da v evidenci brezposelnih oseb ni ustrezne brezposelne osebe.« Prav tako se lahko tujec, ki je prejemnik denarne socialne pomoči, zaposli, v kolikor ga v zaposlitev napoti Zavod za zaposlovanje. (Zakon o zaposlovanju, samozaposlovanju in delu tujcev, 17. člen)

V kolikor delodajalec tujcu ponudi nastanitev, mora biti ta urejena po bivanjskih in higienskih standardih. (ibid. 10. člen)

V kolikor se želi tujec ali begunec zaposliti, mora imeti podpisano delovno dovoljenje s strani

delodajalca, prav tako pa pogodbo o zaposlitvi. Včasih je veljalo, da je moral tujec dobiti dve dovoljenji. Prvo je bilo delovno dovoljenje, drugo pa dovoljenje za bivanje. (Drempetič, 2011: 27) Danes dobi tujec enotno dovoljenje, ki mu omogoča bivanje, zaposlitev in delo. S tem je Slovenija poenostavila postopek in stremi k načelu »vse na enem mestu«. (Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, Delo v Sloveniji)

Veliko je povpraševanja po mladih tujih delavcih, kar se kaže predvsem v času sezonskih del. Mlado zaposlitveno silo iščejo za kratkotrajna dela, mladost pa se pogotovo z boljšo mobilnostjo. (Medica *et al.*, 2010: 90)

Kljub vsemu Zlatar izpostavlja, da so tekom ene izmed raziskav prišli do rezultatov, ki kažejo, da je veliko oseb z mednarodno zaščito brezposelnih. Ministrstvo za notranje zadeve je podalo odgovor na to statistiko, da odstotki ne odražajo pravega rezultata, kajti večina brezposelnih beguncev bi naj tako opravljala »delo na črno«. Tak način preživetja bi naj bil zanje bolj optimalen, ker poleg zasluženega denarja, dobivajo še denarno socialno pomoč. V tem lahko na nek način prepoznamo legitimiranje »dela na črno«, ki pa beguncem vseeno ne dela usluge. Kajti, takoj ko prosilec za mednarodno zaščito dobi status begunca, se je primoran soočiti z dejstvom, da se mora naučiti slovenskega jezika. Mnogokrat je ravno možnost zaposlitve pogojena z znanjem jezika. Pridobitev zaposlitve pa je nuja, v kolikor begunec ne želi ostati ekonomsko odvisen. Tečaji slovenskega jezika se načeloma odvijajo v dopoldanskem času, kar osebi z mednarodno zaščito omeji čas za delo. Zaradi nuje po preživetju si iz ekonomskih razlogov begunec poišče »delo na črno«, situacija pa zapade v začaran krog. Oseba z mednarodno zaščito mora tako delati »na črno«, da dobi sredstva za preživetje, a nato ne more v tem istem času obiskovati tečaja slovenščine. Neznanje jezika pa omeji možnosti za legalno zaposlitev. Ravno zaradi tega začaranega kroga si oseba pogosto ne more najti legalne zaposlitve, zato je primorana opravljati težka, izkoriščevalska in umazana dela. Tak način dela jo kaj kmalu pripelje do izključenosti iz družbe. (Medica *et al.*, 2010: 199)

Mnogokrat se zgodi, da begunec sprejme kakršno koli delo, samo da bi zaslužil dovolj za preživetje. Največkrat se osebe z mednarodno zaščito znajdejo na področju gradbeništva, kjer delajo vse dneve, ne glede na vremenske razmere in njihovo osebno zdravje, tudi od deset do dvanajst ur dnevno. Za svoje delo ne dobijo pravičnega plačila, ponavadi ne dobijo plačanih

niti nadur. V kolikor jim delodajalci nudijo nastanitev v sklopu zaposlitve, so največkrat nastanjeni v malem prostoru, s prevelikim številom drugih oseb, najemnine pa so celo višje, kot če bi bili nastanjeni v neprofitnih stanovanjih.

Takšno realno stanje veliko beguncev »prisili«, da se odločijo, da bodo odšli iskat boljše življenje drugam. Delodajalci to s pridom izkoriščajo na različne načine, na primer tako, da jim ne vrnejo osebnih dokumentov, jim grozijo s še nižjo plačo, ukinejo odmor za malico in morebitno povrnitev potnih stroškov ipd. Ker je gospodarska kriza udarila na vsa področja, gre mnogo delodajalcev na gradbenih področjih, kjer je zaposlenih največ oseb z mednarodno zaščito, v stečaj. To begunca pahne v še večjo revščino, saj izgubi možnost dela, s tem pa tudi možnost plačila, kakršna koli že je. (Slovenska filantropija, (2013), Trgovina z ljudmi – stop izkoriščanju delavcev)

V kolikor se begunci vseeno odločijo ostati v Sloveniji, so zaradi ekonomskih stisk pripravljeni sprejeti še slabša dela - slabše plačana, bolj nevarna in vse bolj nevidna dela. Delo ponavadi opravljajo na nelegalen način, s tem pa izgubijo možnost do socialnega zavarovanja. Njihovo upanje za boljše življenje se tako sprevrže v boj za preživetje. (Medica in Lukič, 2011: 83)

Deklaracija o človekovih pravicah sicer narekuje pravico »do proste izbire zaposlitve, do pravičnih in zadovoljivih delovnih pogojev in do varstva pred brezposelnostjo.« Vsak delavec ima pravico do enakega plačila za enako opravljeno delo, a se lahko na tem mestu postavi vprašanje, v kolikšni meri je ta pravica kršena oziroma upoštevana. (Splošna deklaracija o človekovih pravicah, 23. člen)

Da situacija vendarle ne bi bila tako črna, je bila v letu 2008 s strani Andragoškega centra RS izvedena raziskava, katere rezultati so dokaj pozitivni. Anketiranih je bilo sto podjetij, odgovore pa so prejeli zgolj od trideset podjetij. Anketirana podjetja delujejo na različnih področjih, od gradbeništva do trgovine, pošte, popravil vozil ipd. Osrednja tema je bila zaposlovanje in usposabljanje migrantov. Dejansko anketirana podjetja so odgovorila, da je v povprečju skoraj polovica vseh zaposlenih migrantov in da so ti po večini zaposleni za nedoločen čas. Anketiranci so sicer glede slednjega podali tudi nekoliko kontradiktorne odgovore, saj je večina povedala, da je migrante najbolje zaposlovati za obdobje do enega leta. Večina zaposlenih migrantov je prihajala iz Bosne in Hercegovine, Srbije, Makedonije, Hrvaške, Češke, Črne

Gore, Bolgarije, Rusije, Ukrajine, Avstralije, Kosova, Mehike, Romunije in Slovaške. Anketiranci so povedali, da imajo z migranti dobre izkušnje in da se v zvezi z njimi ne pojavljajo težave. V kolikor se težave pojavijo, se nanašajo na dolgotrajnost postopka glede pridobivanja ustrezne dokumentacije in na drugačno kulturo migrantov. Migranti so po večini tudi vključeni v programe izobraževanja in usposabljanja, anketiranci pa so povedali, da je njihova usposobljenost na nekaterih področjih pomanjkljiva. Pomanjkljivosti se kažejo v pomanjkanju izkušenj in neurejenosti delovnega okolja. Nastale težave večina anketirancev delno povezuje s pomanjkanjem znanja slovenskega jezika. Največ dodatnega znanja in usposabljanja bi migranti potrebovali za specialna poklicna oziroma strokovna znanja. To znanje bi bilo po večinskem mnenju najbolje pridobivati tako doma oziroma v prostem času, kot tudi na delovnem mestu, za njihovo usposabljanje pa bi morala poskrbeti država. (Vrečer *et al.*, 2008: 103-115)

Realno stanje pa je, da smo ljudje, vendarle manj prizanesljivi do prišlekov na vseh področjih. In v kolikor se nekaj ljudi na vodilnih položaj na področju zaposlitve, ne naklonijo beguncem, to vpliva na celoten njihov položaj. Velikokrat se ljudje na sploh poslužujejo stavkov in misli, kot so »begunci nam bodo vzeli službe, živeli bodo na naš račun, zajedali se bodo v naš način življenja,« (Štefančič, M. jr., 2016: 46) tako dolgo bodo begunci živeli in trpeli pomanjkanje, mi »vodilni« pa vzgajali sovraštvo, nestrpnost in občutek manjvrednosti.

8. OKOLJE IN LJUDJE

Mladolletniki brez spremstva lahko v Sloveniji naletijo na mnogo razliĸnih reakcij na njihov prihod in vkljuĸevanje v sistem. Lahko bi rekli, da je Slovenija oziroma da smo Slovenci precej zaprt narod. Nikoli nismo pretirano navdušeni nad novitetami, kaj šele nad prišleki. Velikokrat se ob omembi besede begunec ljudje zdrznejo in takoj pomislijo na to, da jim bodo ti ljudje kradli službe, šolali se bodo v istih šolah kot slovenski otroci itd. Mnogokrat pride na plano tudi sovraštvo do islamske religije, s ĸimer povezujejo pokrivanje ženskih delov telesa in poligamnost. Ljudje se počutijo ogroženi, postane jih strah. Ta strah mnogokrat izvira iz neutemeljenih razlogov, kajti v preteklosti je le malo ljudi kadarkoli sploh uspelo priti v stik s kakšnim beguncev. Poleg tega tudi mediji ne delujejo v korist beguncem, saj objavijo marsikatero zadevo izven konteksta, s tem pa pri ljudeh povzročajo negativne reakcije.

Slovenska druŸba velja za precej zaprto, zato bi lahko mladolletniki brez spremstva in nasploh vsi begunci imeli kar nekaj težav pri integraciji v slovensko okolje. Vkljuĸevanje posameznika v okolje ima svoje prednosti in slabosti, kot tudi vkljuĸevanje doloĸene skupine mladolletnikov. Pri posamezniku je hitrost integracije odvisna tudi od njegove osebnosti in karakterja. Ko je govora o integraciji skupine mladolletnikov, je situacija drugaĸna, saj je v skupini zmeraj nekdo, ki se ti zdi bolj domaĸ kot okolje, v katerega se vkljuĸuješ, zato je lahko integracija počasnejša, saj se lahko posamezniki zadržujejo le znotraj te skupine. Skupina mladolletnikov, ki so v isti situaciji, jim lahko nudi ohranjanje stika s svojo kulturo in jezikom, hkrati pa Ÿe imajo navezan socialni stik in prijatelje. V kolikor teŸava ni v posameznikih, v smislu, da se ti ne bi Ÿeleli vkljuĸiti v okolje ali da ne bi imeli pravega pristopa in znanja, se lahko ta nesprejetost kaŸe v okolici. Skrbniki so povedali, da je prisotnega ogromno rasizma in ksenofobije, ki ju je mogoĸe ĸutiti na ulici.

»Velik problem je rasna nestrpnost, ki jo zaznavam predvsem sama v pogovoru z ljudmi. Ne vem, koliko se tega zavedajo oziroma ali so temu pojavu izpostavljeni tudi mladostniki brez spremstva.« (skrbnica 2, 5.6.2017)

V ta namen bi se moralo širšo javnost veliko bolj ozavešĸati o sami problematiki, saj jim je le-ta dokaj neznano podroĸje.

»Največji problem je nevednost oz. dezinformacije in strah, ki je posledica takšnih in drugačnih napihnjenih medijskih zgodb.« (skrbnica 2, 5.6.2017)

Konvencija o človekovih pravicah v 29. členu podaja glavno vodilo, da moramo spoštovati otrokove starše ter njegove identitete in izvora. Lahko bi rekli, da je sprejemanje drugačne kulture ključnega pomena, da se otrok poleg vsega stresa v danem okolju dobro počuti, da je sprejet takšen kot je in se mu ni potrebno skrivati. Svojo drugačnost lahko tako deli tudi z drugimi, drugi pa se lahko iz tega tudi nekaj naučijo. Tako lahko otrok iz tretje države izve veliko novega o našem okolju, sam pouči druge o svojem primarnem okolju, s tem pa pride do nekakšnega vzajemnega učenja. Hkrati pa otrok tudi navezuje stike, s tem ustvarja lastno socialno mrežo, ki ga lahko pripelje do boljše in hitrejšje vključitve v okolje.

Običajno bi bilo, da otroci brez spremstva v sodelovanju s strokovnimi delavci ne naletijo na negativen odnos, a vendar se dogaja tudi to. Odpor in nenazadnje prikrito sovraštvo sta se odvijala na eni izmed šol v Kranju, kjer je učiteljica zbrala podpise drugih učiteljev za prepoved namestitve 22 otrok beguncev v dijaški dom, ki je v neposredni bližini te šole. Nastalo pojasnilo, zakaj je prišlo do takšnega odziva, sicer nima oprijemljivega ozadja pa vendar. Za protest so se odločili iz razloga, da bi namestitev v dijaški dom metala slabo luč na šolo, saj bi naj ljudje in okolica prilepili temu dijaškemu domu stigmo in ga enačili z azilnim domom. Pobudnica tega malega protesta je sicer profesorica na tej isti šoli, ki je dejala, da v primeru, da se otroke namesti v dijaški dom, svojega otroka ne bo vpisala v to šolo.

Iz takšnega konteksta je razvidno, da so se za neustreznost namestitve strinjali tudi ostali profesorji, ki so podlegli pritisku. Prav tako so bili iz neznanega razloga v strahu tudi starši otrok, ki so že nameščeni v dijaškem domu.

Šolska psihologinja druge srednje šole v Brežicah je podala komentar, da je glede na strokovnost delavcev nad njihovimi odzivi presenečena. Boji se, da smo na točki, ko lahko vsak posameznik jemlje stvari v svoje roke, pri tem pa ne spoštuje niti osnovnih norm in dolžnosti. Izpostavi, da mora njihov strah izvirati iz iste osnove kot strah pred neznanim, kajti predvidevamo lahko, da »protestniki« nimajo slabih izkušenj z otroci begunci. Psihologinja predlaga, da bi se vzpostavil podoben model bivanja, kot ga imajo na Finskem. Gre za posebne ustanove, kamor se namesti te mladoletnike in otroke, kjer jih ljudje, ki imajo željo delati z

njimi, učijo jezika in seznanjajo s kulturo v novi domovini. Tukaj ne bi šlo toliko za izključevanje iz okolja, temveč za varen prostor, ki ga ti otroci najbolj potrebujejo, saj se soočajo z vrsto bolečin. (Delo (2016), Kdo in zakaj se boji otrok brez spremstva?) Na tem mestu se je umestno vprašati, ali so res potrebne posebne ustanove? V Sloveniji se takšne ustanove poimenujejo Center za tujce, Azilni dom in integracijske hiše. Prav tako pa je ravno takšno mnenje in mišljenje kot ga ima ta šolska psihologinja, vzpodbuda za negativen in odklonilen odnos pri ljudeh, ki se bojijo neznanega in ki so primarno negativno nastrojeni proti raznolikostim.

Medtem je zgodba o šolanju, ki sem jo izvedela s strani ravnatelja in učiteljice za dodatno pomoč v eni izmed osnovnih šol v Mariboru, popolnoma drugačna. V tej osnovni šoli so se šolali štirje otroci, ki sicer niso bili brez spremstva, a so se vendar soočali z istimi težavami kot tisti, ki so prišli brez spremstva. Intervjuvanca sta povedala, da so jih tako zaposleni kot otroci, dobro sprejeli. Izpostavila sta, da bi temu lahko botrovalo tudi to, da je na šoli veliko različnih otrok priseljencev. Učiteljica za dodatno učno pomoč je izpostavila, da se otroci s strani drugih otrok ne soočajo z nobenih sovraštvom, se pa pojavljajo rahli znaki asocialnosti. Dodala je še, da se ti štirje otroci begunci družijo v času vsakega odmora, kar je normalno in razumljivo, ter da komunicirajo v svojem jeziku.

Strokovna delavka s Slovenske filantropije mi je povedala, kako se ureja nastanitev otrok brez spremstva. Po tem ko dobijo odobreno prošnjo za mednarodno zaščito, s tem pa status begunca, so ti mladoletniki povečini nameščeni v enega izmed dveh dijaških domov. Ena izmed skrbnic mi je sicer zaupala, da se ji nastanitev v dijaškem domu za njenega varovanca ne zdi primerna iz vidika, da je varovanec veliko zrelejši od ostalih nastanjenih otrok in zato se ne uspejo poklopiti in razumeti. Prav tako je zelo odgovoren in želi sam poskrbeti zase, hišni red dijaškega doma pa mu postavlja omejitve, ki mu niso v korist.

Problem je tudi v okolju, ki je podleglo rasističnemu diskurzu. Težko je pričakovati od ljudi, da bodo sprejemali ljudi, ki jih v vseh medijih na posredne načine označujejo za nevarne. Zelo pogosto se namreč dogaja, tako v Sloveniji kot povsod po Evropi, da so predvsem mladi fantje migranti iz Bližnjega vzhoda in iz Afrike enačeni s posiljevalci. Zelo pogosto lahko slišimo kako posamezniki družbe zelo na glas govorijo: »Prišleki druge rase in druge vere

bodo posiljevali naše ženske.« To je način za širjenje neutemeljenega strahu, poleg transparentov »rapefugees«, ki so jih obesili na protestih proti beguncem, pomenijo pa prav to, da so begunci izenačeni s posiljevalci. (Petrović, 2018: 12-13) Takšne in podobne stvari, mediji širijo dalje, ljudje pa jih ponotranjijo in brez pravega poznavanja ozadja in pravega znanja, širijo zgrešene misli naprej in ustvarjajo še dodatno represijo na begunce in begunske otroke.

8.1 Model mentorstva

Potrebne bi bile korenite spremembe, ki bi se morale začeti že pri majhnih otrocih. Izvajanje delavnic v raznih okoljih ni dovolj, v kolikor to ni vsakodnevno in stalno. Prvi koraki bi se morali začeti znotraj družine, strpnost bi se morala razvijati preko vzgoje in razvoja otrok. Poleg skrbnikov pri mladoletnikovem vključevanju in razvoju sodelujejo tudi zakoniti zastopniki in prostovoljci. Slednji lahko v mladoletnikovo življenje prinesejo neke novosti, svežino, socialni stik in morebitno prijateljstvo. Slovenska filantropija je tako po dobrih praksah drugih držav razvila model mentorstva. Pravzaprav gre za skoraj vsakodnevno in dolgotrajno sodelovanje prostovoljcev z mladoletniki brez spremstva. Namen mentorstva je vključevanje teh otrok v okolje in družbo ter nudenje podpore in pomoči v vsakdanjem življenju. Naloge mentorja pokrivajo vse od začetne faze vzpostavitve odnosa z otrokom do učenja jezika in nudenja učne pomoči ter spremstva k zdravniku ali na razne dejavnosti. Mentor otroka spoznava z novo kulturo, se trudi za večjo in boljšo integracijo otroka v družbo ter okolje, prav tako pa mora mentor, če je to potrebno, sodelovati tako s skrbnikom kot z drugimi pristojnimi organi, ki jih mora obveščati o otrokovem stanju. (Uzelac, 2009b: 6-8) Kako pa postati mentor otroku brez spremstva? Vodja programa prostovoljca za začetek povabi na razgovor. Da postaneš mentor, moraš izpolnjevati osnovne pogoje, ki so: »motivacija za delo in pomoč (brez prisotnosti želje po pomoči iz usmiljenja), zanesljivost in odgovornost, čustvena stabilnost, nekonfliktnost, sprejemanje in spoštovanje drugih kultur, interes za delo z mladimi migranti.« (ibid. 7) Mentor se udeleži potrebnega usposabljanja na tem področju, ki ga Slovenska filantropija načeloma izvaja dvakrat letno. V kolikor je prostovoljec zamudil delavnico in bi kljub temu mentorstvo začel izvajati takoj, je potrebno, da se pred tem individualno usposobi za funkcijo mentorja. Vodja programa tako organizira

prvo srečanje med otrokom in mentorjem, kjer skupaj ustvarijo individualni načrt dela. Ob uspešnem srečanju vodja programa in mentor podpišeta listino o prostovoljnem delu, mentor pa mora upoštevati načela prostovoljnega dela in kočljivih zadev, ki se tičejo dela z mladoletnikom brez spremstva. S strani organizacije mora mentor dobiti potrebno usposabljanje, zadovoljive informacije za delo, ustrezno vodenje in koordiniranje ter povrnitev nastalih stroškov za delo. Naloga vodje programa je tudi ta, da prostovoljce na rednih sestankih obvešča o vseh novostih, ki so pomembne za učinkovito in dobro delo. (ibid. 7-9)

Kako pa lahko prostovoljci pripomorejo k boljši integraciji otrok in mladoletnikov brez spremstva?

»Moje naloge so bile, da sem se čez teden čim večkrat dobila z njimi. Šla sem v krizni center, kjer sem se z njimi sprva družila, se skupaj z njimi odpravila v mesto, po raznih opravkih in ogledih mesta.« (prostovoljka, 4.6.2017)

Prostovoljka je tako sodelovala z eno punco in tremi fanti, ki so bili v Sloveniji brez staršev in v takratni nastanitvi v kriznem centru. Njeno druženje je bilo naravnano na učno pomoč, igranje raznih iger, obiske mesta in okolice, branje knjig in grajenje varnega prostora ter medsebojnega zaupanja. Tekom druženja je prišlo do nekaj situacij, kjer se je počutila nemočno, kajti na plan so prišle nepojasnjene in nejasne reakcije na določene dogodke. Skupaj z mladoletniki je tako prostovoljka sodelovala tudi s Slovensko filantropijo, kriznim centrom in drugimi prostovoljci. Poleg vsakodnevnih dejavnosti so organizirali tudi obisk nogometnega turnirja, ki je bil za fante nekaj novega, nekaj razburljivega. Prav tako so s pomočjo prostovoljcev in Slovenske filantropije zbirali potrebna oblačila za mladoletnike, v svojih zmožnostih in poznanstvih pa so organizirali tudi ogled filma v kinu ipd. Dokaj uspešno so sodelovali do trenutka, ko so fantje uspeli pobegniti neznano kam.

Če lahko povzamemo, samo obravnavo teh otrok brez spremstva, njihov sprejem, nastanitev, izobraževanje, vsakdanje življenje, lahko rečemo da je vse prej kot zadovoljivo. Sam odnos, ki ga ljudje izpostavijo do »prišlekov«, je v večini primerov odklonilen, veliko ljudi se teh otrok boji in jim niti ne želijo priti blizu. »Humanizem je tako postal osebnotna motnja.« v obdobju ko so Slovenija, ljudje, organizacije in druge pristojne institucije zmrznile. (Videmšek, 2016: 304)

9. PROBLEMATIKA

V prvi stik z begunsko krizo sem prišla konec leta 2015, ko je tudi Slovenijo zajela begunska kriza in migrantski val. Tematiko mi je približala bližnja sorodnica, ki je imela z njimi neposreden stik. Opravljala je namreč delo kot delilka hrane, oblačil in obutve na slovensko-avstrijski meji, pri čemer je imela možnost opazovati njihov prihod in obnašanje v času, ko so čakali na meji, da so lahko prešli naprej v druge države. Prisotna je bila ob stiku migrantov z različnimi organi, pri tem mi je pripovedovala o grozljivih zgodbah in podobah. Potrditev odločitve, da se v svojem diplomskem delu lotim prav teme begunstva, sem dobila tudi od prijateljice, ki je takrat opravljala prostovoljno delo. Prostovoljno delo je izvajala v smislu mentorstva nad otroki brez spremstva, ki so bili nastanjeni v Sloveniji. Ob pripovedovanju, kaj je pravzaprav njeno delo, se je v meni vzbudilo zanimanje za prav te otroke in mladostnike. Zato sem se odločila, da bom v diplomski nalogi raziskala področje mladoletnikov brez spremstva v Sloveniji ter njihovo vključitev v sistem in okolje. Tako sem predelala zakonsko ureditev in pravni sistem za pridobitev statusa za mednarodno zaščito, raziskala, kateri mehanizmi dajejo določene pravice in dolžnosti ter kateri mehanizmi dajejo varstvo. V nadaljevanju sem se osredotočila na sistem šolanja za te otroke, kakšni so postopki, kako se otroci znajdejo v šolskem sistemu ter kakšne pravice, ugodnosti in dolžnosti imajo v procesu izobraževanja. Dotaknila sem se njihove nastanitve in ustreznosti oziroma neustreznosti le-te, prav tako pa sem raziskala postopek pridobitve zakonitega zastopnika in kasneje skrbnika ter se dotaknila tudi nalog, ki so v domeni njihovih funkcij. Tekom celotnega postopka pridobivanja mednarodne zaščite, nastanitve in procesa šolanja, me je zanimalo tudi, kakšno je njihovo duševno zdravje. Pogosto se mladoletniki brez spremstva v Slovenijo zatečejo iz vojnih območij, iz tega naslova pa me je zanimalo, kakšne posledice lahko to pusti na njihovem psihofizičnem stanju. Ob času njihove polnoletnosti sem se želela dotakniti tudi področja bodoče zaposlitve in zaposlovanja, s kakšnimi težavami se soočajo na delovnem področju, in pa samo uspešnost integracije v okolje. Teoretično plat sem raziskala na podlagi ustreznih literature, rdečo nit svoje diplome pa sem želela opreti na izpovedi strokovnih delavcev in ljudi, ki se na kakršen koli način ukvarjajo s temi mladostniki. Z njihovimi intervjuji sem raziskala, do kakšnih odstopanj med teorijo in prakso pravzaprav pride.

10. METODOLOGIJA

10.1 Vrsta raziskave

Raziskava v diplomski nalogi je kvalitativna. Vso gradivo je zbrano na podlagi besednih opisov. Tudi analiza gradiva je obdelana na besedni način, pri čemer nisem uporabljala matematičnih izračunov ali sistematičnih metod. Prav tako bi lahko raziskavo umestila v razred teoretične raziskave, saj nisem zbrala novega neposrednega izkustvenega gradiva, temveč sem prišla do novih spoznanj na podlagi analize že obstoječih spoznanj in kritike le-teh. Pri raziskavi sem želela spoznati del perspektive mladoletnikov brez spremstva, katerega sem se odločila zbrati posredno preko ljudi, s katerimi mladoletniki brez spremstva sodelujejo. S takšnim načinom pridobitve podatkov, se zavedam da ne more biti perspektiva mladoletnikov pridobljena v celoti, saj sem podatke pridobivala posredno. Za takšen pristop sem se odločila zaradi kočljivosti situacije, v prvi vrsti pa tudi zato, ker ne želim biti še ena oseba več, katera jih zaslišuje o njihovem načinu in poteku življenja.

10.2 Merski instrument in viri podatkov

Za merski instrument sem izbrala strukturirana in nestrukturirana vprašanja za intervju. Sestavila sem dva strukturirana intervjuja, vsakega izmed njiju sem uporabila trikrat. Nestrukturiran intervju pa sem uporabila petkrat. Pri dveh strukturiranih intervjujih sem od strokovnih delavcev želela izvedeti, ali se njihovi odgovori razlikujejo ali pa bodo, glede na njihovo stroko, vsebovali neke podobnosti. Pri strukturiranem intervjuju sem si postavila zgolj okvirna vprašanja, ki sem jih nato dopolnjevala glede na podane odgovore. Vprašanja so bila odprtega tipa, ker sem želela dobiti obsežnejše odgovore, pri tem pa intervjuvancev nisem želela omejevati. Tako je en strukturiran intervju vseboval pet, drugi pa dvanajst vprašanj.

10.3 Populacija in vzorčenje

Populacijo intervjuvancev sem določila s pomočjo kvotnega vzorca. Tako sem izbrala dva intervjuvanca, ki sta pokrivala področje šolanja - ravnatelj in učiteljico za dodatno učno pomoč

na eni izmed osnovnih šol v Mariboru. Na področju zakonitega zastopništva in skrbništva sem izbrala pet ljudi: dve zakoniti zastopnici, dva skrbnika in eno intervjuvanko, ki je tako zakonita zastopnica kot skrbnica. Intervju sem izvedla še s strokovno delavko Slovenske filantropije, ki dela na področju migracij. Prav tako sem intervju izvedla s prostovoljko, ki je sodelovala v vsakdanjem življenju in pri integraciji v okolje mladoletnikov brez spremstva in pa intervjuvala sem strokovno delavko v azilnem domu, ki je v preteklosti skrbela za njihovo nastanitev v azilnem domu, sedaj pa ima posreden nadzor pri nastanitvi v dijaških domovih.

10.4 Zbiranje podatkov

Intervjuje sem zbiral v obdobju maj 2017 – februar 2018. V stik z intervjuvanci sem prišla preko telefonske komunikacije, z nekaterimi pa preko elektronske pošte. Vsakemu posebej sem razložila, kdo sem, s čim se pravzaprav ukvarjam in kaj je moja prošnja zanje. Pet intervjujev sem opravila osebno: intervju z ravnateljem in učiteljico za dodatno učno pomoč, prostovoljko, strokovno delavko v azilnem domu in strokovno delavko iz Slovenske filantropije. Ostalih pet intervjujev sem opravila preko elektronske pošte, za tak način pa smo se odločili skupno zaradi težav pri časovni uskladitvi in razpršenosti bivanja po Sloveniji. Osebnih intervjujev sem opravila na osnovni šoli, kjer sem si odgovore ročno zapisala, intervju s prostovoljko sem opravila v njeni zasebni nastanitvi, kjer sem si odgovore prav tako zapisala. Intervju s strokovno delavko sem opravila na sedežu Slovenske filantropije, pogovor pa sem snemala z mobilnim telefonom in ga kasneje tudi prepisala, na enak način sem izvedla intervju s strokovno delavko v azilnem domu in sicer sva pogovor opravili v samem azilnem domu. Celotno vsebino vprašanj in odgovorov vseh intervjujev lahko dobite pri avtorici diplomskega dela.

10.5 Obdelava in analiza podatkov

Opravljenih intervjujev sem računalniško zapisala. Vsem intervjuvancem sem ponudila možnost predogleda diplomske naloge, če se slučajno ne bi strinjali z uporabljenimi vsebinami intervjujev, vendar se nihče ni opredelil, da bi to dejansko želel. Pridobljene podatke sem kvalitativno obdelala s sistemom kodiranja.

Tako sem analizirala področje za področjem, kjer sem zbrala ustrezne odgovore intervjuvancev. Intervjuvala sem tri skrbnike (poimenovani skrbnik 1, skrbnica 2, skrbnica 3), tri zakonite

zastopnike (poimenovani zakonita zastopnica 1, zakonita zastopnica 2, zakonita zastopnica 3), strokovno delavko iz Slovenske filantropije, prostovoljko, ravnateljca osnovne šole iz Maribora in učiteljico za dodatno učno pomoč na isti osnovni šoli ter strokovno delavko v azilnem domu.

Ker je sestava moje diplomske naloge drugačna, kjer se teorija in praksa nenehno prepletata zaradi boljšega razumevanja situacije, sem rezultate in analize odgovorov vključila že v potek samega besedila. Tukaj bom povzela samo glavne točke odgovorov, ki sem jih dobila od intervjuvancev, odgovore pa bom razdelila po poglavjih, kot si sledijo po vrsti.

1. Nastanitev

Pred namestitvijo, pride prvo srečanje z mladoletniki brez spremstva in pa seveda s vprašanjem po njihovi želji po obstanku v Sloveniji ali nadaljnjem potovanju. Njihovi vstopi na slovensko ozemlje so navadno ilegalni, vendar tako več niso odobravani, če se mladoletnik odloči da poda prošnjo o mednarodni zaščiti. Lahko se zgodi, da so ti mladoletniki na meji odslovljeni, ker to moč policija ima, ter sploh nimajo možnosti o podaji vloge, lahko pa jih namestijo v Center za tujce ali azilni dom. Če imajo možnost in takoj ob zajetju podajo prošnjo o mednarodni zaščiti, so takoj nameščeni v azilni dom, kjer jim Center za socialno delo Vič - Rudnik odredi zakonitega zastopnika (sedaj jih namestijo v dijaški dom Postojna). V kolikor pa tega ne storijo takoj, pa so toliko časa nameščeni v Center za tujce, kjer dobijo zakonitega zastopnika po odredbi Centra za socialno delo Postojna, tam pa se potem odloči kaj se bo z njimi storilo, ali bodo podali prošnjo ali pa bodo deportirani. V kolikor se poda vloga, steče postopek za pridobitev mednarodne zaščite. Postopek lahko po zakonu traja največ šest mesecev, v praksi pa traja tudi do enega leta. Lahko pa so obravnavani v pospešenih postopkih, ki uradno trajajo do dveh mesecev, vendar je tukaj situacija zelo kočljiva. Namreč, njihove prošnje so lahko zavrnjene, ker ni bilo dovolj časa, da bi lahko temeljito preučili situacijo. Največkrat imajo na koncu odobreno subsidiarno zaščito, ki pa je zgolj začasen odmik od dejanskega problema. Otroci in mladoletniki so tako nenehno v stresu, kaj se bo zgodilo z njimi, ko jim ta subsidiarna zaščita poteče. Azilni dom ima sicer ločen oddelek za mladoletnike brez spremstva, a vendar ta prostor ni primeren zanje. Tam nimajo socialnodelovne in strokovne oskrbe, ki jo kot otroci potrebujejo. Leta 2016 so tako uvedli pilotni projekt, ki pa je v začetni fazi vključeval namestitev mladoletnikov v dva dijaška domova, in sicer dijaški dom Postojna in dijaški dom

Nova Gorica. Slednjega so ob koncu enoletnega projekta prepoznali kot slabo prakso, zato zdaj do konca leta 2018 deluje samo dijaški dom v Postojni. V Postojni je tako eno nadstropje namenjeno le njim, skupno pa je kapacitete za 28 mladoletnikov brez spremstva. Za njihove potrebe je tam zaposlenih 13 ljudi, ki so jim na voljo nonstop. Kljub objektivnim okoliščinam, pa skrbniki niso preveč navdušeni nad to vrsto namestitve. V preteklosti so mladoletniki bili nameščeni od integracijskih hiš, do kriznih centrov in zasebnih namestitev, a zaenkrat je na voljo dijaški dom, ki pa očitno vendarle ni najbolj primeren, kajti do konca leta 2018 mora država poiskati sistemsko dovršeno namestitev.

2. Šolstvo in izobraževanje

Mladoletniki brez spremstva, ki so mlajši od petnajst let so vključeni v osnovnošolsko izobraževanje, ki je zanje obvezno, tako kot za slovenske otroke. Večina jih obiskuje osnovno šolo Livada, kjer je približno 90% begunskih otrok. Sam vpis poteka po predpisih, zbere se potrebna dokumentacija ali se pregleda dokumentacija, ki jo imajo takrat na voljo. Otroke tudi testirajo, da se ugotovi njihovo predznanje, na podlagi katerega ga lahko umestijo v primeren razred. Pogosta praksa pa je ta, da otroke razvrstijo glede na leta, tako da so skupaj v razredu s svojimi sovrstniki. Kot otroci, imajo pravico uživati posebno varstvo, kar se na tem področju kaže kot oprostitev od ocenjevanja v prvem letu bivanja v RS. Izjemoma si ocene lahko pridobijo na področju športne vzgoje. V tem prvem letu, dobivajo tudi ogromno dodatnih ur učenja slovenskega jezika in slovnice in pravopisa. Po tem uvodnem letu, se kriteriji za njihovo ocenjevanje izenačijo s sistemom za ocenjevanje slovenskih otrok, razen če se zadnje odredi prilagojen način izobraževanja, s posebno odločbo na podlagi zdravstvenih težav. Kljub dodatnim uram slovenščine v prvem letu, pa je vprašljivo njihovo dejansko znanje jezika, ki pa jim lahko zaradi težje vsebine predmetov v višjih razredih povzroča večje težave, kriterij ocenjevanja pa ostane za vse enak. Mladoletniki, ki so starejši od petnajst let, so vključeni v program opismenjevanja. Prej ga je izvajal Cene Štupar v Ljubljani, sedaj pa se izvaja na Ljudski univerzi. Program traja eno leto, potem se mladoletnika testira in se ga na podlagi takratnega znanja oceni. Po uspešnem zaključku, se lahko mladoletnik vpiše v srednješolski program. Vpis poteka po prepisanih postopkih, tukaj mladoletniki ne uživajo nobene posebnosti več, ker srednješolsko izobraževanje več ni obvezno, ampak po želji posameznika. Tukaj potem igra veliko vlogo volja ravnateljev, ki imajo posluš in empatijo, ter daj mladoletnikom možnost

nadaljnega šolanja. Nadaljnji postopki za študiranje na fakulteti so izenačeni za vse. Sami postopki šolanja so tako pri nas pomanjkljivo urejeni, zaposleni kader za delo s takšno populacijo, pa ima veliko premalo usposabljanj. Izpopolnjevanju zaposlenih na področju izobraževanja se namenja veliko premalo pozornost tudi iz vidika, da je begunskih otrok malo, zato zanje ni potrebno vlagati časa in denarja.

3. Skrbnik in zakonit zastopnik

Mladoleniku brez spremstva se takoj ob »namestitvi« v Center za tujce dodeli zakonit zastopnik, ki ga postavi Center za socialno delo Postojna. V kolikor pride do primera deportacije, mladenik dobi zastopnika za posebni primer, kateri skupaj s policijo uredi vso potrebno dokumentacijo za izgon iz države. Če pa se poda prošnja za mednarodno zaščito, pa se mladenika premesti v azilni dom – nekoč, sedaj v dijaški dom, kjer se mu dodeli drug zakonit zastopnik. Funkcija zakonitega zastopnika je plačano delo. Mladoleniku se ti zakoniti zastopniki postavijo v najkrajšem možnem času, kar je po eni strani dobro, ker lahko postopek za pridobitev mednarodne zaščite sproži takoj, po drugi strani pa otrok nima niti časa za razmislek, za dojeanje celotne situacije, ko se poleg zakonitih zastopnikov, takoj sreča še z mnogimi drugimi pravnimi osebami. Zakonit zastopnik tako skupaj z mladenikom ureja vso potrebno dokumentacijo, sodelujeta v vseh postopkih – zdravstvenih, premoženjskih, varstvenih, izobraževalnih,... Moji intervjuvani zakoniti zastopniki v povprečju svojo funkcijo opravljajo od dveh do štirih let, znotraj tega obdobja pa so zastopali od 14 do 26 mladenikov. Zakonit zastopnik se z mladenikom srečuje znotraj azilnega/dijaškega doma in ga zastopa do trenutka, ko mladeniku odobrijo prošnjo za mednarodno zaščito. Zgodi se, da mladenik v času postopka že zapusti Slovenijo in do dodelitve skrbnika sploh ne pride, v kolikor pa mladenik ostane, dobi skrbnika, kateri je lahko predhodni zakonit zastopnik ali pa spet povsem nova oseba. Nekateri zakoniti zastopniki so prevzeli skrbništvo nad mladenikom, ker so bili mnenja da je to v njihovo največjo korist. V kolikor je nova oseba, zakonit zastopnik novemu skrbniku preda potrebne informacije, sam pa na tem mestu preneha s svojo funkcijo pri dotičnem mladeniku. Skrbnik tako prevzame častno funkcijo, ki denarno ni plačana. Naloge skrbnika zavzemajo celotno skrb nad mladenikom, od podajanje vlog za denarno socialno pomoč, do vpisa v šolo, pridobitve potrebnih dokumentov, urejanje zdravstvenih storitev,... finančna skrb je izvzeta, ker za to plat poskrbi država. Vlogo skrbnika bi lahko

enačili z vlogo starša, samo poimenovanje skrbnikov kot starš pa lahko prinese tudi negativne posledice na mladoletnika, v kolikor so pravi starši že preminili. Skrbniki nimajo omejitev koliko mladoletnikov lahko imajo pod okriljem v določenem obdobju, njihovo mnenje pa je, da so lahko najbolj učinkovito predani samo enemu otroku naenkrat. Njihova funkcija se uradno zaključi ob polnoletnosti otrok, neuradno pa se nadaljuje še nekaj let po njihovi polnoletnosti. Tekom opravljanja te častne funkcije, nimajo nobenih rednih usposabljanj, pomoč si poiščejo pri raznih organizacijah in med skrbniki samimi.

4. Duševno zdravje

Otroci brez spremstva v Slovenijo načeloma pridejo z vojnih območij, kjer so razmere navadno veliko slabše kot drugod. Zato lahko imajo visoka pričakovanja in lahko prihod drugam še poslabša njihovo psihofizično stanje. Prvi pravi socialni stik otroci navežejo v šolskem okolju, kjer lahko pride do izbuha še do takrat neznanih travm. Svoje stiske tako kažejo od asocialnosti, agresivnega in uporniškega vedenja. Stisko lahko kažejo tudi potrtost, veliko joka, žalosti, pa vse do motnje hranjenja in samopoškodovanja. Redki primeri so tudi samomori. Stiske se lahko kažejo tudi na čisto banalne načine, kot se recimo zgodi, da se otrok ob poku petarde ali rakete, vedno znova zdrzne, ker se mu porodijo spomini na bombardiranje in streljanje. Mladostnikom, ki se soočajo z različnimi stiskami, lahko pomagamo s pogovorom. Tega opredelimo glede na osebo, njeno starost in duševni razvoj. Majhne otroke lahko povabimo z različnimi tehnikami, da izpovedo svojo stisko na način risanja, barvanja, pripovedovanja, večje otroke in mladoletnike pa na njim koristni način. Poskusimo jih spodbuditi k navezovanju socialnih stikov, jih usmeriti v normalen tok življenja, skupaj ustvarjati kratkoročne in dolgoročne načrte za prihodnost. Nekateri mladoletniki lahko doživijo tudi posttravmatski sindrom, ki se načeloma pojavi kmalu po dogodku ali pa vse do zakasnitve šestih mesecev. Da lahko posttravmatski sindrom opredelimo kot tak, se mora neko stanje v določeni sliki kazati najmanj mesec dni. To stanje navadno izgine samo, včasih pa so potrebne določene terapije. Pogosti spremljevalci sindroma so depresija, anksioznost, droge, alkohol ipd. Stanje se lahko nekoliko poslabša, kadar gre za mladoletnike brez spremstva, še posebej, če se znajdejo še v finančni stiski. Velikokrat se zgodi, da se starši teh otrok zadolžijo, da lahko gredo otroci na pot, potem pa morajo povrniti dolg ali pa pošiljajo denar domov družinskim članov, za najnujnejše življenjske potrebe. Takšna situacija lahko

pahne mladoletnika v najrazličnejše oblike dela in načinov, da pridobi zelen denar. Pogosto pride na plan tihotapstvo in trgovina z ljudmi, kjer se začnejo izsiljevanja. Pogosto mora mladostnik pod prisilo izpolniti neka pričakovanja in opravljati umazana dela, da dobi ustrezno plačilo ali da se izogne grožnji o poboju domačih itn. Njihova dejanja bi lahko opredelili kot prisilno prostovoljna.

Nenazadnje lahko dodatno travmo in stisko prinese tudi neprimerno ter nasploh nehumano ocenjevanje starosti mladoletnika. Namreč, v kolikor se pojavijo dvomi o otrokovi mladoletnosti, mora ta na ocenjevanje starosti, v kolikor želi in ima pravico uživati posebno zaščito za otroke. Ministrstvo za notranje zadeve je tako sklenilo pogodbo s Pediatrično kliniko, da bodo ta ocenjevanja opravljena tam. Metode s pogodbo niso bile določene, vendar so se zdravniki v večini posluževali slikanja z rentgenskimi žarki, za katere se ve, da so škodljivi. Mladoletnikom so slikali predvsem dlesni, zapestja in ključno kost, izjemen primer pa so imeli, ko so mladoletniku tehtali moda. Takšne metode niso dovolj natančne, da bi pravzaprav mladoletniku lahko bile v pomoč. Pri rezultatih lahko pride tudi do nekaj letnih odstopanja, ki lahko še zmeraj mladoletno osebo potisne v položaj odrasle osebe, pri čemer izgubi vse ugodnosti in zaščite, ki bi jih v tistem trenutku potrebovala. Res je, da se takšni načini ocenjevanja dogajajo v manjšini, pa vendar to ni niti razlog niti izgovor, da na takšen nehuman in etnično sporen način, mladoletnike spravljajo v še bolj nelagoden položaj in izvršujejo še dodatno stisko nad njimi.

5. Zaposlitev

V Sloveniji se lahko zaposlujejo tako tujci kot prosilci za mednarodno zaščito. Slednji lahko prosto dostopajo na trg dela devet mesecev po vložitvi prošnje za mednarodno zaščito. Če se želi begunec zaposliti, mora imeti s strani delodajalca podpisano delovno dovoljenje, prav tako pa pogodbo o zaposlitvi. Osnova za brezskrbno bivanje, zaposlitev in delo pa je seveda enotno dovoljenje, ki ga mora tujec dobiti, da ima omogočeno vse troje. Raziskave pa so vendarle pokazale, da je stopnja brezposelnosti med osebami z mednarodno zaščito velika. Legalno je statistika takšna, Ministrstvo za notranje zadeve pa se zaveda, da je med njimi velika stopnja dela na črno, pri tem pa se ne zavzema za spremembo takšnega položaja prosilcev. Po mnenju ministrstva, je za prosilce takšen način služenja denarja optimalen, ker poleg dela dobijo še dodaten denar iz sredstev socialne pomoči. Večinoma pa so prosilci prisiljeni v tak način dela,

kajti takoj ko se znajdejo na trgu dela, se morajo naučiti slovenskega jezika, tečaji pa se načeloma odvijajo v dopoldanskem času, s tem pa se prosilcu omeji čas za delo. Ker iz razumljivih razlogov na prvo mesto postavijo preživetje, se tako raje kot za tečaj odločijo za delo na črno. Iz tega razloga, pa največkrat vzamejo vsakršno delo kar se jim ponudi, to pa je ponavadi slabo plačano, izkoriščevalno in težaško delo. Delodajalci velikokrat na različne načine izkoriščajo stisko prosilcev, ter jih z raznimi grožnjami želijo obdržati. Delodajalci tako obdržijo delovno silo, plačilo zanje pa je lahko vedno manjše ali pa nekaj mesecev plačila sploh ne dobijo. V kolikor se prosilci odločijo da bodo vendarle ostali na slovenskem ozemlju, se zavedajo svoje ekonomske stiske, s tem pa so pripravljeni sprejeti tudi še slabše plačana, nevarnejša in nevidna dela.

6. Okolje in ljudje

Slovenija kot država, velja za precej zaprto in nazadnjaško kar se tiče sprejemanja tujcev in integracijo teh v naše okolje. Sama integracija mladoletnikov brez spremstva je nekoliko odvisna od posameznikov, od njihove volje, karakterja in osebnosti. Kadar pa se v družbo vključuje skupina posameznikov v podobni situaciji, pa lahko ima to tako svoje prednosti kot slabosti. Slabost je predvsem v tem, da se lahko skupina drži zase, ker imajo znotraj te skupine že razvito neko svojo kulturo in jezik, s tem pa upočasnjujejo svojo integracijo v družbeno okolje. Takšno odmikanje od okolice, se lahko kaže tudi kot nesprejetost, ta pa se dalje razvija v razizem in ksenofobijo. Skrbniki so povedali da je tega ogromno, k temu pa prispevajo tudi napihnjene in neresnične medijske zgodbe ter neutemeljen strah ljudi v okolici. Te negativne vplive je podkrepil tudi politični diskurz, ki je begunce in seveda tudi mladoletnike brez spremstva in otroke, označil za nevarne ljudi. Spremembe pri takšnem razmišljanju bi morale biti vpeljane že v zgodnjem otroštvu. Prvi koraki bi se morali zgoditi znotraj družine, nadaljevati pa preko vzgoje slovenskih otrok in njihovega razumevanja različnosti. K boljši asimilaciji v okolje teh begunskih otrok lahko poleg skrbnikov in zastopnik, pripomorejo tudi prostovoljci. Ti v njihova »nova življenja« vnašajo neko svežino, novosti, socialni stik, nova prijateljstva. Slovenska filantropija je tako po vzorcih dobre prakse v tujini uvedla model mentorstva. V bistvu so to večkratna in pogosta srečanja prostovoljcev z mladoletniki, skupaj pa sodelujejo na tistih področjih, na katerih imajo v določenem času največji manko. To je lahko učna pomoč, spremstvo na obiskih raznih prireditvev ali pa zgolj sproščeno druženje.

11. SKLEPI

Na podlagi podanih rezultatov sem prišla do naslednjih sklepov:

- Postopek pridobivanja mednarodne zaščite je omejena na največ šest mesecev oziroma dva meseca v pospešenih postopkih. Praksa jasno nakazuje da temu ni tako, kajti postopki trajajo tudi po več mesecev ali let. Postopki so predolgi, mladoletnik brez spremstva mora tekom postopka sodelovati z velikim številom strokovnih delavcev, ki so zanj nenazadnje neznanci in ki ga zaslišujejo o njegovih osebnih izkušnjah. Svojo največkrat žalostno zgodbo morajo ponavljati zmeraj znova in utemeljevati ter potrjevati, zakaj so bežali.
- Mladoletniki brez spremstva niso izvzeti iz pospešenih postopkov za pridobitev mednarodne zaščite, pri čemer pa se lahko njihova prošnja zavrne kot neutemeljena, kar pa primarno krši Konvencijo o otrokovih pravicah in posebnem varstvu le-teh.
- Področje izobraževanja je sicer natančno opredeljeno, kar zajema opravičenost od ocenjevanja prvo leto od vpisa, a problem nastane, v kolikor otrok jezika ne uspe osvojiti v zadostni meri, da bi lahko v njem uspešno opravil nadaljnje izobraževanje. Problem v poznavanju jezika se lahko prenese tudi na nadaljnje šolanje v srednjih šolah, kjer imajo prednost otroci s slovenskim državljanstvom.
- Namestitve mladoletnikov brez spremstva so neprimerne. Center za tujce je tako zaprta ustanova, zapor, kamor so poleg odraslih samskih moških, nameščeni tudi ranljivejše skupine, predvsem otroci. Prav tako so neprimerne nastanitve po pridobitvi mednarodne zaščite. Zasilna nastanitev v kriznih domovih je nenazadnje namenjena drugim otrokom in to le za določen čas treh tednov. Mladoletniki brez spremstva so tam bili tudi po nekaj mesecev. Nato so sprejeli »pilotni projekt«, ki določa, da se je te mladoletnike nameščalo v dva dijaška domova. Zaradi neustreznosti nastanitve v Novi Gorici, so sedaj nastanjeni samo še v enem dijaškem domu v Postojni, kjer še zmeraj iščejo primerno sistemsko rešitev, katera se mora najti do konca leta 2018.
- Področje skrbništva se sooča z veliko pomanjkljivostmi. Kajti urejeno je enako tako za mladoletnike brez spremstva kot za slovenske otroke, pri čemer pa se slovenski otroci

ne soočajo z enakimi težavami kot begunski otroci. Prav tako skrbniki nimajo dobre podpore, na katero bi se lahko obrnili.

- Strokovni delavci in drugi, ki imajo posreden ali neposreden stik z mladoletniki brez spremstva, bi morali biti deležni nenehnih usposabljanj.
- Mladoletniki tudi ob času polnoletnosti nimajo organiziranih nobenih programov, ki bi jih pripravljali na samostojno življenje. Nimajo posebnih programov in ljudi, ki bi se ukvarjali s tem, da bi jim pomagali pri iskanju dejavnosti primernih zanje, da bi se jim pomagalo poiskati načine za boljšo integracijo v okolje in družbo.
- Velik problem nastaja v okolici in njenem sprejemanju otrok brez spremstva. Namreč, ljudje in širša okolica prejmejo premalo informacij v zvezi z begunstvom, še manj informacij prejmejo na področju samih mladoletnikov brez spremstva. Največkrat sploh ne vedo, da so takšni otroci tudi v Sloveniji. Problem je še večji, ker je večina informacij, ki jih ljudje imajo, napačnih.

12. PREDLOGI

- Na področju vložitve prošnje in postopkov pridobivanja mednarodne zaščite bi bilo dobro, da bi se pristojni organi držali časovnih okvirjev, saj bi s tem pripomogli k hitrejši integraciji mladoletnikov brez spremstva.
- V trajanju celotnega procesa od podaje vloge za mednarodno zaščito do zaključka, bi bilo dobro, da si otroka ne podajajo različni strokovni delavci, temveč bi bilo treba določiti enega strokovnega delavca, ki bi mladoletnika vodil skozi celotni postopek in z njim sodeloval z tudi po zaključitvi postopka.
- V procesu izobraževanja, vsaj v osnovni šoli, bi morali za otroke brez spremstva v višjih razredih prilagoditi način pridobivanja ocen in ocenjevanja znanja, tudi po prvem letu vključitve v šolo, ko so opravičeni od ocenjevanja. V prvi vrsti so prilagoditve potrebne zaradi težav pri razumevanju jezika, posredno pa tudi pri razumevanju snovi.
- Nastanitev mladoletnikov brez spremstva bi morala biti oblikovana za vsakega posameznika posebej, glede na to, kaj mladoletniku najbolj odgovarja (dijaški dom, stanovanjska skupnost, zasebna nastanitev) in kaj bi bilo zanj v največjo korist.
- Mladoletniki brez spremstva, ki se soočajo z duševnimi težavami, bi morali imeti bolje urejen dostop do strokovne zdravstvene obravnave in terapevtske pomoči.
- Mladoletniki bi morali dobiti več informacij in organizacije na področju osamosvajanja ter pripravljanja na obdobje, ko bodo postali polnoletni. Poseben poudarek bi moral biti na ravnanju s finančnimi sredstvi. Prav tako bi se morale zadnje iskati primerne dejavnosti in usmeritve, ki bi jim pomagale za lažjo, boljši asimilacijo v okolje.
- V fazi prve zaposlitve bi morali biti deležni dodatnih usposabljanj in ustreznih programov za vključitev v sistem zaposlovanja. Potrebno bi bilo dodatno izpopolniti znanje jezika, kar bi jim omogočilo večje zaposlitvene možnosti.
- Več bi se moralo delati tudi na ozaveščanju širše javnosti o tem, kdo pravzaprav mladoletniki brez spremstva so in s kakšnimi težavami vse se soočajo. Predstavljena bi jim morala biti realna plat in ne neresnične zgodbe, ki so v večini primerov podane s strani medijev, ti pa vplivajo na ljudi, kateri krojijo življenja tako odraslim beguncem kot mladoletnikom brez spremstva v našem prostoru.

13. UPORABLJENA LITERATURA

Čačinovič-Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (2005), *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Drempetič, Š. (2011), *Migracije in zaposlovanje*. Ljubljana: Fakulteta za upravo (diplomsko delo).

Gabaj, Ž., Uzelac, M. (2011), *Temeljni standardi za skrbnike otrok brez spremstva*. Ljubljana: Slovenska Filantropija, Združenje za promocijo prostovoljstva.

Gombač, M., Gombač, B. M. (2013), *Trpljenje otrok v vojni: sedemdeset let po zaprtju italijanskih taborišč*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Humphries, B. (2005), *Kako podpreti prosilce in prosilke za azil: praksa in etična vprašanja za strokovnjake v socialnem varstvu in zdravstvu v Evropi*. Socialno delo, letnik 44, št. 4-5, (slovenski prevod dr. Jelka Zorn).

EMN FOCUSED STUDY (2015), *Vključevanje oseb s priznano mednarodno/humanitarno zaščito na trg dela: politike in dobre prakse*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.

Lipovec Čebren, U., Zorn, J. (2016), *Avtonomija in nadzor migracij v evropskih »tamponskih conah«*. Dve domovini, št. 43, str. 61-75.

Mali, J. (2006), *Koncept totalne ustanove in domovi za stare*. Socialno delo, 45, št. 1/2, str. 17-27.

Medica, K., Lukič, G. (2011), *Migrantski circulus citiosus: delovne in življenjske razmere migrantov v Sloveniji*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Univerzitetna založba Annales.

Medica, K., Lukič, G., Bufon, M. (2010), *Migranti v Sloveniji – med integracijo in alienacijo*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Univerzitetna založba Annales.

Mehinović, E. (2015), *Problematika beguncev v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (diplomsko delo).

Mesec, B., *Metodologija raziskovanja v socialnem delu 1: Načrtovanje raziskave*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (študijsko gradivo za interno uporabo).

Mikuš Kos, A. (2015), *Moje življenje, moje delovanje*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjevo družba.

Mikuš Kos, A. (1999), *Različnim otrokom enake možnosti*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Mikuš Kos, A., Končnik Gorišič, N., Ribičič, V., Makarovič, K., Knaflič, L. (1992), *Otroci in vojna*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Mikuš Kos, A., Zlatar, F., Uzelac, M., Jamšek, P. (2017), *OTROCI begunci v Sloveniji: priročnik za psihosocialno pomoč otrokom beguncem*. Radovljica: Didakta.

Petrovčič, P. (2018), »*Rapefugees*« : politično spodbujen strah pred »migranti posiljevalci«. Mladina, 14, str. 12-13.

Pravilnik o bivanju v Centru za tujce, deponiranju lastnih sredstev ter obliki in vsebini izkaznice o dovolitvi zadrževanja na območju Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 11/15).

Pravilnik o hišnem redu Azilnega doma (Uradni list RS, št. 62/11, 22/16 – ZMZ-1 in 24/17).

Pravilnik o nagradi in povračilu stroškov zakonitim zastopnikom mladoletnikov brez spremstva (Uradni list RS, št. 34/17).

Pravilnik o vpisu v srednje šole (Uradni list RS, št. 12/06, 17/06 – popr., 12/08 in 107/12).

Program za otroke brez spremstva v Evropi (2004), *Načela dobre prakse*. Tretja izdaja.

QCEA, Mossou, S. (2017), *Child immigration detention in Europe : Human rights programme report*. Belgium: Quaker Council for European Affairs.

Samec, T., Slodnjak, V. (2001), *Psihične travme v otroštvu in adolescenci*. Ljubljana: Kolaborativni center Svetovne zdravstvene organizacije za duševno zdravje otrok pri Svetovalnem centru za otroke, mladostnike in starše: Inštitut za psihologijo osebnosti.

Shapiro, L. E. (2003), *Ščepec preventive : kako preprečimo težave, preden se sploh pojavijo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Štefančič, M., jr. (2016), *Od tod ne pridete živi! : eseji o beguncih, vojni in terorju*. Ljubljana: UMco d.d.

UNHCR (2014), *Beyond detention : a global strategy to support governments to end the detention of asylum-seekers and refugees - 2014-2019*.

UNHCR (2016), *Osnutek zakona z dne 12. oktobra 2016 o spremembah in dopolnitvah Zakona o tujcih z dne 22. maja 2014 : Priporočila UNHCR*. Urad UNHCR Slovenije.

Uredba o hišnem redu azilnega doma (Uradni list RS, št. 24/7).

Uredba o integraciji tujcev (Uradni list RS, št. 65/08, 86/10, 50/11 – Ztuj-2 in 70/12).

Uredba o načinu izvajanju zakonitega zastopanja mladoletnikov brez spremstva ter načinu zagotavljanja ustrezne nastanitve, oskrbe in obravnave mladoletnikov brez spremstva zunaj azilnega doma in njegove izpostave (Uradni list RS, št. 35/17).

Uzelac, M. (2009a), *Mednarodna konferenca o otrokovih pravicah in zaščiti pred nasiljem : Situacija otrok brez spremstva v Evropi*. Ljubljana: Državni zbor.

Uzelac, M. (2009b), *Model mentorstva za otroke brez spremstva*. Ljubljana: Slovenska filantropija – Združenje za promocijo prostovoljstva.

Uzelac, M. (2009c), *Politike sprejema, vračanja in integracije ter število mladoletnikov brez spremstva v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Slovenska filantropija – Združenje za promocijo prostovoljstva in Pravno-informacijski center nevladnih organizacij – PIC.

Videmšek, B. (2016), *Na begu : moderni eksodus (2005-2016) : z begunci in migranti na poti proti njihovim obljubljenim deželam*. Ljubljana: UMco d. d.

Vrečer, N., Možina, E., Svetina, M., Žalec, N., Javrh, P., Ziherl, T. (2008), *Izobraževanje in usposabljanje migrantov v Sloveniji : poročilo raziskovalnega projekta*. Ljubljana: Andragoški center Republike Slovenije.

Zalar, B. (2009), *Posttravmatska stresna motnja*. Ljubljana: Zdravstveni dom Ljubljana.

Zakon o azilu (Uradni list RS, št. 51/06).

Zakon o izobraževanju odraslih (Uradni list RS, št. 110/06).

Zakon o mednarodni zaščiti (Uradni list RS, št. 16/17).

Zakon o ratifikaciji protokola za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi, zlasti ženskami in otroki, ki dopolnjuje Konvencijo Združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu (Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 15/04)

Zakon o tujcih (ZTuj-2) (Uradni list RS, št. 16/17).

Zakon o vrednotenju in priznavanju izobraževanja (Uradni list RS, št. 87/11, 97/11 – popr. in 109/21).

Zavod Republike Slovenije za šolstvo (2009), *Smernice za izobraževanje otrok tujcev v vrtcih in šolah*. Ljubljana.

Zorn, J. (2006), *Od izjeme do norme: centri za tujce, pridrževanje in deportacije*. Časopis za kritiko znanosti, letnik 34, številka 226, str. 54-73.

Zorn, J. (2008), *Ljudje brez pravice do pravic in vloga socialnega dela*. Socialno delo 47, št. 3-6.

Zorn, J. (2013), *Pravica do gibanja*. Socialno delo 52, št. 2-3.

SPLETNI VIRI:

Deklaracija o otrokovih pravicah (Generalna skupščina Združenih narodov, št. 1386 (XIV)), (1959).

<http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/deklaracija-o-otrokovih-pravicah/#c72> (29.5.2017).

Delo, (2013), »Azilni dom je pravzaprav neke vrste dijaški dom«.

<http://www.delo.si/novice/ljubljana/azilni-dom-je-pravzaprav-neke-vrste-dijaski-dom.html> (20.11.2017).

Delo, (2016), Kdo in zakaj se boji otrok brez spremstva?

<http://www.delo.si/znanje/izobrazevanje/kdo-in-zakaj-se-boji-otrok-brez-spremstva.html>

(12.6.2017).

Dijaški dom – Srednja gozdarska in lesarska šola Postojna. <http://sola.sgl.si/programi/dijaski-dom/> (28.2.2018).

Kogovšek Šalamon, N., (2016), Begunci in pravo : politike odzivanje na »begunsko krizo« v luči načela pravne države.

http://novice.pei.si/wp-content/uploads/sites/2/2016/01/Neza_Kogovsek.pdf (13.11.2017).

Konvencija o otrokovih pravicah (OZN), (1989), (Generalna skupščina Združenih narodov, št. 44/25).

<http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-otrokovi-pravicah-ozn/> (29.5.2017).

Mikuš Kos, A., *Humanitarna in razvojna pomoč Slovenske filantropije otrokom, ki so jih prizadela vojna dogajanja*. Slovenska filantropija – Združenje za promocijo prostovoljstva. <http://www.filantropija.org/wp-content/uploads/2015/11/Anica-Miku%C5%A1-Kos1.pdf> (20.10.2017).

Ministrstvo za notranje zadeve: Azilni dom.

http://www.mnz.gov.si/si/mnz_za_vas/tujci_v_sloveniji/mednarodna_zascita_azil/azilni_dom/ (25.4.2018).

Ministrstvo za notranje zadeve: Policija: Mejne zadeve in tujci.

<http://www.policija.si/index.php/delovna-podroja/244> (30.5.2017).

Ministrstvo za notranje zadeve: Tujci v Sloveniji: statistika: Odločanje v postopkih za priznanje mednarodne zaščite po letih.

http://www.mnz.gov.si/si/mnz_za_vas/tujci_v_sloveniji/statistika/ (8.6.2017).

Mladina, (2015), Preštevanje dlak in merjenje velikosti testisov.

<http://www.mladina.si/169340/prestevanje-dlak-in-merjenje-velikosti-testisov/> (8.6.2017).

Primorske novice, (2017), Namestitev mladoletnih migrantov v dijaška domova primer dobre prakse.

<https://www.primorske.si/Novice/Slovenija/Namestitev-mladoletnih-migrantov-v-dijaska-domova-> (5.1.2018).

Sedlar, A., M., *Otroci brez spremstva in šola*. Zofijini ljubimci 8 (online special).
http://arhiv.zofijini.net/zofijini.org/online_otroci_2otrokove.html#_ftn2 (13.6.2017).

Slovenska filantropija (2009), Strategija ravnanja z otroki brez spremstva v Republiki Sloveniji 2009-2012. Ljubljana: Slovenska filantropija – Združenje za promocijo prostovoljstva.

<http://www.filantropija.org/wp-content/uploads/2013/12/Strategija-ravnanja-z-otroki-brez-spremvstva-v-Slo-2009-2012.pdf> (21.11.2017).

Slovenska filantropija, (b.d.), Trgovina z ljudmi – stop izkoriščanju delavcev
http://www.filantropija.org/wp-content/uploads/2013/10/Zlozenka_Stop_trgovini_z_ljudmi_slo_popravljen.pdf (13.6.2017).

Splošna deklaracija o človekovih pravicah (Generalna skupščina Združenih narodov, št. 217 A (III)). <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102> (29.5.2017).

Svet24, (2017), Predpogoj za zaposlitev je znanje jezika.
<http://svet24.si/clanek/novice/slovenija/5735dc442075d/predpogoj-za-zaposlitev-je-znanje-jezika> (13.6.2017).

Varuh človekovih pravic, (2009), Obisk Centra za tujce Veliki otok pri Postojni.
<http://www.varuh-rs.si/o-instituciji/podrocja-dela-varuha/novice/detajl/obisk-centra-za-tujce-veliki-otok-pri-postojni/?cHash=b2fc1b613b72aa456d6d32d1644d6236> (1.6.2017).

Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje: Delo v Sloveniji.
https://www.ess.gov.si/tujci/delo_v_sloveniji (13.6.2017).